

SJÄLVHJÄLPENS RETORIK

*En Foucaultinspirerad textanalys av Norsk Selvhjelpsforums
introduktionshäfte Selvhjelp – en innføring*

Georg Vilhelm Lundgren

Masteruppsats i helsefag

Handledare: Eivind Engebretsen

Institutt for sykepleievitenskap og helsefag, Seksjon for helsefag
Universitetet i Oslo

Vårterminen 2010

Till minnet av min mor
och

Fuat Deniz (1967 – 2007)

Sammandrag

I denna uppsats görs en textanalys av Norsk Selvhjelpsforums introduktionshäfte *Selvhjelp – en innføring* (2009). Syftet med studien är att undersöka hur NSF visar sig som empowermentdiskurs och medborgarskapsteknologi, vilka argumentationstekniker självhjälpsretoriken i häftet grundar sig på och hur texten kan utgöra konstituerande makt. Michel Foucaults begrepp diskurs, makt och modern liberal styrning och Barbara Cruikshanks begrepp medborgarskapsteknologi och ”will to empower” används som överordnat teoretiskt perspektiv. Chaïm Perelmans teori om retorik och argumentationstekniker används till textens närläsning. Således är studien eklektisk och följer inte någon bestämd diskursanalytisk modell. Studiens metod är kvalitativ. Min analys visar hur NSF:s text är sammanvävd med statliga hälsomålsättningar avsedda att konstituera autonoma och ansvarstagande medborgare i dagens Norge. Ett motiv bakom statens intresse för självhjälpsgrupper har varit att reducera välfärdstatens kostnader. I texten konstitueras människan som resurs med hjälp av kvasilogisk argumentation och troper. Människan ansvariggörs genom att associeras samman med principer för privat ägande. Erfarenhetsbaserad kunskap fungerar som förenande begrepp, som är en kännetecknande strategi för medborgarskapsteknologier. En annan typisk medborgarskapsteknologisk strategi, självhjälpsens fyra B:n, finns i texten. Berättarstämman i texten talar utifrån positioner som undervisare, expert och *ars prædicandi*. En romantikens anda existerar i diskursen och ordet smärta associeras med passivitet och fungerar som styrbegrepp. Självhjälpsprocessens sex faser bygger på successionsargumentation dels genom etappvis uppdelning och dels genom medel-mål argumentation. I texten framstår människan som förutbestämd till självhjälp bara hon guidas på rätt sätt och texten blir periodvis profetialiknande och eskatologiskt färgad. Studien visar att även pastoralmakt existerar i diskursen. Sammanfattningsvis kan sägas att NSF:s text har individkonstituerande fokus. Exempelvis placeras individen hierarkiskt över gruppen, och texten innehåller olika retoriska tekniker rörande individkonstituering. Medborgarskapsteknologier som NSF kan förstås som demokratiskt problematiska, eftersom initiativet till empowerment inte först och främst kommer från medborgarna själva. *Nyckelord: Diskurs, empowerment, makt, medborgarskapsteknologi, retorik, självhjälp.*

Abstract

This paper is a textual analysis of a booklet about self-help, *Selvhjelp – en innføring* (2009), published by Norsk Selvhjelpsforum (NSF). The purpose of this study is to examine in which ways NSF functions as empowerment discourse and as technology of citizenship; what kind of techniques of argumentation the rhetoric of self-help in the booklet are based on; how the text can work as constituent power. Michel Foucault's concepts discourse, power and governmentality and Barbara Cruikshank's concepts technologies of citizenship and will to empower are used as the general theoretical frame. Chaïm Perelman's theory of rhetoric and techniques of argumentation are used to examine the text itself. This study is eclectic. It does not follow any formal model of discourse analysis. The method of the study is qualitative. The results of my study show how the text in the booklet is part of the healthcare goals of the state to construct autonomous and responsible citizens in Norway today. One intention behind the state's interest in self-help groups has been to reduce the costs of the welfare state. In the text man is constituted as a resource by quasi-logical argumentation and tropes. Man is associated with principles of private property and so made responsible. The concept knowledge by experience has a united function. Uniting concepts is a typical strategy of technologies of citizenship. Another typical strategy of technologies of citizenship, the four Bs of self-help, exists in the text. The voice of the text speaks from positions of educator, expert and *ars prædicandi*. There is a spirit of romanticism in the discourse and the word pain is associated with passivity and functions as a conduct word. The process of self-help is divided in the text into six parts that are grounded on arguments which apply to relations of succession; partly by division by stages partly by means-end argumentation. Man appears in the text as predestinated to self-help only he is guided in the right direction, and sometimes the tone of the text becomes prophetic and eschatological. My study also shows that pastoral power exists in the discourse. In sum: NSF's text has focus on the creation of individuality. For example: in the text the subject is hierarchically placed above the group, and there are different kinds of rhetorical techniques regarding the creation of the individual. Technologies of citizenship like NSF can be understood as democratically problematic because the initiative of empowerment does not come from the citizens themselves. *Keywords:*

Discourse, empowerment, power, technologies of citizenship, rhetoric, self-help.

FÖRORD

Idén till detta arbete började med en förundran över det jag uppfattade som ökat fokus på ansvariggörande av patienterna på den akutpsykiatriska avdelning jag arbetar på. Det bidrog till en önskan att bättre förstå fenomenet och vad för slags samhällskrafter som medierade genom mig och mina arbetskamrater. Resultatet av min förundran har blivit denna uppsats. Den är inte frukten av endast min arbetsinsats. Många människor har på olika sätt bidragit till att jag har kunnat skriva den. Jag vill börja med att tacka min handledare Eivind Engebretsen, första amanuensis på Avdeling for samfunnsfag vid Høgskolan i Oslo, för värdefulla synpunkter på mitt arbete och för ett ousynligt engagemang. Likaså ett varmt tack till professor Kristin Heggen, Avdeling helsefag vid Universitetet i Oslo, för stöd och uppmuntran. Även ett tack till alla deltagare, mastergradstudenter och forskare, i seminariegruppen Det nye språket. Av er alla har mitt arbete inspirerats. Slutligen vill jag tacka enhetsledaren på min arbetsplats, Nina Bråthen, för hjälp till skrivtid.

INNEHÅLL

FÖRORD - 5

INNEHÅLL - 6

1.0 INLEDNING - 9

- 1.1 Utgångspunkt - 9
- 1.2 Materialet - 10
- 1.3 Val av material - 11

2.0 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING - 11

3.0 NUTIDSHISTORISK BAKGRUND TILL NSF - 12

- 3.1 Nyliberalismen - 12
- 3.2 Velfärdsstaten i kris - 12
- 3.3 Självhjälpsgrupper - stöd till det offentliga tjänster - 13
- 3.4 Civilsamhället - 13
- 3.5 Angstringen – förelöpare till NSF - 14
- 3.6 Empowerment och Angstringen - 15
- 3.7 Opptappingsplan för psykisk hälsa - 15
- 3.8 Stiftelsen NSF bildas - 16
- 3.9 Norsk Selvhjelpsforum - 16

4.0 METOD - 17

- 4.1 Läsning av texten - 17

5.0 TEORI - 17

- 5.1 Diskurs - 17
- 5.2 Empowermentdiskurs och medborgarskapsteknologi - 19
- 5.3 Diskursens utsagor - 21
- 5.4 Utsagans fyra kriterier: objekt, utsagosubjekt, specifika fält, materialitet - 21
- 5.5 Makt - 23
- 5.6 Caïm Perelmans argumentationsteori – 24
- 5.7 Foucaults och Perelmans teoretiska beröringspunkt - 24
- 5.8 Den nya retoriken - 25
- 5.9 Argumentationens utgångspunkt (topos) - 26
- 5.10 Argumentationstekniker - 26
- 5.11 Associativa argumentationstekniker - 26
- 5.12 Dissociativa argumentationstekniker - 27

6.0 ÖVRIG DISPOSITION AV UPPSATSEN - 27

KAPITEL 1 - 29

7.0 MÄNNISKANS SUBJEKTPOSITION - 29

7.1 Människans resurser –	29
7.1.1 Ordet resurs -	29
7.1.2 Sammanfattning av utsagocitat -	30
7.1.3 Resurserna gäller för alla människor -	30
7.1.4 Resurserna är inneboende och medfödda -	31
7.1.5 Resurserna går att aktivera, återerövra och mobilisera -	32
7.1.6 Resurserna bygger på kunskap människan redan har inom sig -	33
7.1.6.1 Erfarenhetsbaserad kunskap som identitetsskapande begrepp -	33
7.1.6.2 Argumentation via uppdelning och individens primat -	34
7.1.6.3 Självhjälpens fyra B:n och medborgarskapsteknologi -	35
7.1.7 Resurserna beskrivs som verktygslåda och livskrafter -	36
7.2 Människans ansvar -	37
7.2.1 Empowerment och liberalismen -	37
7.2.2 Människans ansvar: koexistensargument -	37
7.2.3 Människans ansvar: argumentation med analogi till ägande -	38
7.3 Människans frihet -	40
7.3.1 Livet som abstrakt universellt värde -	40
7.4 Människans psykologi -	41
7.4.1 Människans emotioner och romantikens anda -	41
7.4.2 Kvalitativa vs kvantitativa topoi -	42
7.4.3 Utsagor i romantikens anda -	42
7.4.4 Smärta som styrbegrepp -	45
7.4.5 Argument som strukturerar verkligheten: exempel och modell -	45
7.4.6 Argumentum ad mentum -	48
7.4.7 Pastoral makt och argumentation via modell -	48
7.4.8 Dissociationsteknik -	49
7.4.9 Analys av utsagocitat: topos för kvalitet -	50
7.4.10 Dissociation av jagbegreppet -	51
7.4.11 Människans försvarsmekanismer -	52

KAPITEL 2 - 54

8.0 BERÄTTARSTÄMMANS SUBJEKTPOSITION - 54

8.1 Berättarstämman som undervisare och språkrör för traditionella värden -	54
8.2 Berättarstämman som expert -	57
8.2.1 Argument baserade på verklighetens struktur -	57
8.2.2 Modus ponens -	58
8.2.3 Argumentation genom appell -	60
8.2.4 Berättarstämman subjektposition vs människans subjektposition -	60
8.2.5 Brukarpositionens antimodell -	61
8.2.6 Brukarpositionens modell -	62
8.2.7 Hjälparpositionens antimodell -	63
8.2.8 Hjälparpositionens modell -	64
8.2.9 Offerpositionens antimodell och modell -	65
8.2.10 Sammanfattning -	66
8.3 Den paternalistiska berättarstämman -	66
8.4 Berättarstämman som ars prædicandi -	67
8.4.1 Argumentation via ethos och argumentum ad verecundiam -	68
8.4.2 Textens två stämmor -	70

- 8.4.3 Successionsargument - 71
- 8.4.4 Argumentation genom uppdelning – 72
- 8.4.5 Argumentation via illustration - 72
- 8.4.6 Analys av självhjälpsprocessens sex faser - 73
- 8.4.7 Övergripande analys av de sex fasernas argumentationsform - 81

9.0 AVSLUTNING - 83

- 9.1 Sammanfattning av resultaten - 83
- 9.2 Avslutande reflektioner – 86

KÄLLOR OCH LITTERATUR - 87

1.0 INLEDNING

1.1 Utgångspunkt

År 2004 kom Nasjonal plan for selvhjelp, som utarbetats med hjälp av stiftelsen Norsk selvhjelpsforum (NSF). Där presenteras självhjälp som en del av statens framtida satsning på befolkningens psykiska hälsa. Självhjälp sammankopplas i planen med mental hälsa och livskvalitet (Nasjonal plan for selvhjelp, 2004:5). Men så har det inte alltid varit. Självhjälp som fenomen har genom historiens gång haft många och divergerande uttrycksformer. Framför allt har självhjälpstanken varit hemmahörande i den anglosaxiska världen. Ett par exempel på fenomenets historiska aspekter: i den äldre laissez-faire staten var självhjälp synonymt med egenansvar vid nöd, och självhjälp var den bärande principen för prästerna Thomas Chalmers och F.M.L Navilles barmhärtighetsarbete (Seip, 1984) liksom för den liberala filantropin (Cruikshank, 1999); självhjälp lyftes fram som strävsamhetsideal och gentlemannadygd för hantverkarklassen (petit bourgeois) i det viktorianska England (Morris, 1981; Smiles, 2002) och självhjälpssammanslutningar var de engelska arbetar- och hantverkarklassernas möjlighet till utbildning och till sjuk-, begravnings- och nödhjälpskassor, så kallade Friendly Societies (Katz & Bender, 1976; Richards, 1982). Den omfattande självhjälp rörelsen i England bidrog till att offentlig sjukförsäkring infördes cirka 30 år senare i England än i Tyskland trots att England under den tiden var betydligt mer demokratiskt än Tyskland (Kuhnle & Solheim, 1991).

Förvandlingen från fattighjälpsmoral till psykisk hälsa som fenomenet självhjälp genomgått fram till våra dagar har väckt mitt intresse för det och bidragit till att jag velat studera det som någonting annat än psykisk hälsa. Uppenbart är att självhjälp kan förstås och praktiseras på många olika sätt. Att staten önskar en frisk och sund befolkning kan jag förstå men att självhjälp idag sammankopplas med psykisk hälsa har förvånat mig. Det har fått mig att undra över premisserna för en sådan sammankoppling och utifrån vilka samhällsmässiga fenomen en sådan sammankoppling är logisk och inom vilka sammanhang den har uppkommit och har sin existens.

Då en historisk tillbakablick på fenomenet visar att en sammankoppling mellan självhjälp och psykisk hälsa inte är en självklarhet är det relevant att fråga vad för sorts makt självhjälp som psykisk hälsa kan vara uttryck för.

Inspirationen till mina funderingar har jag fått från Michel Foucaults och Barbara Cruikshanks teorier om makt och empowerment. De har fått mig att se på NSF:s självhjälpsspraktik från ett maktperspektiv och motiverat mig att undersöka om andra aspekter av fenomenet självhjälp kommer fram i dagsljuset vid en analys av stiftelsens språkliga och diskursiva praktik.

1.2 Materialet

Det empiriska material min undersökning består av är ett 31 sidor stort introduktionshäfte till självhjälp, som stiftelsen NSF gav ut 2009: Selvhjelp – en innføring. Texten i häftet utfylls med fotografier på närbilder av människoögon, händer, ansikten, gruppmedlemmar från en självhjälpssgrupp i Ski med mera. Min analys gäller enbart språk som text och inte hur bild och text kan samverka (ett för övrigt intressant tema men som kräver annan typ av teoretisk infallsvinkel än min), varför jag utelämnar en sådan analys. NSF:s häfte informerar om och argumenterar för självhjälp och självhjälpssgrupper. Det är uppbyggt kring tio kapitel: 1) Hvorfor selvhjelp? Hvorfor selvhjelpssgrupper? 2) Selvhjelp for vem? 3) Om å ta livet tilbake 4) Selvhjelp Norge 5) Ideologien bak selvhjelpssgruppene 6) Gjennom andre blir vi kjent med oss selv 7) Selvhjelpens fire B'er 8) Jeg – en bruker, en hjelper, et offer? 9) Jeg måtte bli menneske for å bli en god leder 10) Lyst til å begynne? Kedjan av kapitel börjar med att besvara frågor om varför självhjälp och självhjälpssgrupper, och den leder vidare via kapitel som att ta tillbaka livet och att bli människa för att bli en bra ledare mot slutfrågan: Lust att börja? Finansieringen av häftet har skett med bidrag från Sosial- og Helsedepartementet. Det har tryckts upp i 10 000 exemplar och går att ladda ned från stiftelsens hemsida (Årsmelding 2008). Det vänder sig till den breda allmänheten (Selvhjelp – en innføring:2).

1.3 Val av material

Varför är då text ett intressant och viktigt studieobjekt? Till att börja med kan jag nämna att textanalyser inom samhällsvetenskaperna inte är ovanliga i studiet av samhälliga fenomen (Bergström & Boréus, 2005). En av anledningarna till det, och då kanske främst inom diskursanalys, är att vårt språk anses skapa vår verklighet. Språket styr oss i vår förståelse av oss själva och världen. Via språket får vi de kategorier och representationer som blir vår verklighet och som ger oss mening (Jørgensen & Phillips, 2000). Det mänskliga språket är som Perelman (1979) påpekar inte en slöja som det räcker att rycka undan eller göra genomskinlig för att få syn på det verkliga sådant som det är utan språket hör samman med en synvinkel, med ett ställningstagande. Från ett sådant perspektiv kan en textanalys av NSF:s häfte belysa hur verkligheten i en bestämd praktik beskrivs och sätts samman i speciella utsagokombinationer, en verklighet som sedan distribueras till allmänheten.

Ett annat skäl till varför jag tycker en analys av NSF:s häfte är viktig baserar jag på det governmentalityforskningen säger om makt och dess olika uttrycksformer i den moderna liberala staten. Å ena sidan bidrar ideal som frihet, individualitet och autonomi till att ett otal empowermentprogram skapas i syfte att myndiggöra förtryckta klienter, patienter, äldre och så vidare. Å andra sidan ger inte staten för den skulle upp sin förbättrande, uppfostrande och moraliserande roll. Därför sker ett omfattande sökande efter styrteknologier som kan styra utan att överstyra, ingripa utan att våldföra sig på medborgaren och ansvariggöra utan att överta ansvaret (Villadsen, 2007). Ur en sådan synvinkel kan en textanalys av NSF:s häfte visa hur dess "empowermentspråk" kan fungera som en modern maktteknologi i syfte att konstituera aktiva medborgare på frivillig basis och hur staten tillrättalägger för detta från distans.

2.0 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Genom att göra en Foucaultinspirerad textanalys av NSF:s introduktionshäfte *Selvhjelp – en innføring* (2009) kan jag undersöka NSF som uttryck för en empowermentdiskurs och medborgarskapsteknologi. Huvudfrågan blir: Vilka

samhällsmässiga premisser och vilka argumentationstekniker grundar sig självhjälpretoriken i häftet på och vilken slags konstituerande makt utspelas i textens självhjälpstänkande?

3.0 NUTIDSHISTORISK BAKGRUND TILL NSF

Till att börja med presenterar jag en nutidshistorisk bakgrund till dagens norska självhjälpsmentalitet som NSF är representant för. Ett samhällsutvecklingsperspektiv kan belysa hur NSF:s praktik onekligen är sammanvävd i en större politisk diskurs med sina specifika historiska trender och rörelser.

3.1 Nyliberalismen

Slutet av 70-talet utgör en passande början på en beskrivning av en nutidshistorisk bakgrund till NSF. Politiskt skedde då ett trendbrott både internationellt och i Norge. Nyliberalismen fick sitt genombrott (Harvey, 2005; Eriksen & Vetlesen, 2007). I England valdes 1978 Margaret Thatcher till premiärminister under löftet att effektivisera och privatisera offentlig sektor. Två år senare blev Ronald Reagan president i USA. I Norge utsattes det socialdemokratiska ”ordningsprojektet”, där värden som rättfärdighet och likhet var centrala, för kritik från högerhåll och ersattes i och med Kåre Willochs valseger 1981 av ett nyliberalt ”frihetsprojekt” (Vetlesen, 2007).

3.2 Velfärdsstaten i kris

Velfärdsstaten var i kris sades det. Krisen handlade om att ekonomin visade tecken på mindre växt och stagnation. Det rådde osäkerhet kring vidare utbyggnad av välfärdsåtgärder (Kuhnle & Solheim, 1991). Velfärdsstaten skulle inte få expandera längre. Det skulle istället satsas mer på privatisering, marknadslösningar och decentralisering. Under 80-talet bekände de flesta politiska partier och rörelser i Norge och internationellt sig till idén mindre stat och mer marknad, mindre styrning och mer individuell valfrihet (ibid). Begreppet välfärdssamhälle blev mer populärt i norsk politik framför begreppet välfärdsstat. Det blev systematisk använt i och med den borgerliga trepartiregeringens långtidsprogram för 1986-89. Där får utvecklingen

av välfärdssamhället, alltså individ, grannskap, närmiljö och frivilliga organisationer hög prioritet, och de alla avkrävs större ansvar för kontakt, omsorg och stöd (ibid).

3.3 Självhjälpsgrupper - stöd till det offentliga tjänster

År 1989 följde Arbeiderpartiregeringen upp tanken på ett utvidgat välfärdssamhälle i sitt långtidsprogram (St.meld.nr 4, 1988-89). Där står det bland annat:

I arbeidet med å utvikle velferdssamfunnet er det viktig å forbedre samspillet mellom det offentlige og de frivillige organisasjonene, selvhjelpsgruppene, og lokale samvirketiltak. (citert i Kuhnle & Solheim, 1991: 232)

Norsk politik under 80-talet präglades av att frivilliga organisationer, självhjälpsgrupper eller dylikt lyftes fram och synliggjordes som stöd för och alternativ till det offentliga tjänster. Frivillighetsorganisationerna hade varit med tidigare, men det var först på 80-talet som de blev viktiga i kraft av sig själva och värdefulla medspelare i produktionen av välfärdstjänster (ibid). Under 90-talet fortsatte denna kursändring av välfärdspolitik. År 1991 gav Sosialdepartementet bidrag till ett treårigt försöksprojekt med frivillighetscentraler för att utveckla lokal frivillig insats och till ett kompetenscenter för självhjälpsorganisering. Frivillighetsarbetet samordnades 1994 i ett eget sekretariat, FRISAM (Frivillighetens samarbeidsorgan). Det ersatte det tidigare Statens Nærmiljøsekretariat (Hjemdal & Nilsen et al, 1998; Lorentzen, 1994; Sandvin, 1996). Det argumenterades för att ökat inslag av frivilliga insatser i välfärdsproduktionen skulle kunna reducera offentliga kostnader och stärka civilsamhället och social integration (Hjemdal & Nilsen et al, 1998). Begreppet "civilsamhälle" hade nu introducerats och blev viktigt i diskussionen kring statens förnyade syn på den frivilliga sektorn (Lorentzen, 1994).

3.4 Civilsamhället

Diskussionen om civilsamhället handlade huvudsakligen om hur stort statens inflytande på samhällsbildandet skulle vara. Huvuddragen i civilsamhälleförespråkarnas kritik mot välfärdsstaten kan sammanfattas följande:

förhållandet mellan stat och individ hade präglats av för många välfärdsrättigheter, som var kostsamma och som passiviserade medborgarna. Istället skulle tillhörighet till social gemenskap råda bot på problemen i välfärdsstaten. Banden mellan den enskilde individen och olika sociala grupper som grannskap, fackföreningar, frivilliga organisationer, intresseorganisationer med flera skulle stärkas - men inte via juridiska rättigheter utan via moraliska skyldigheter. Sättet staten skapade välfärd på inverkade negativt på människors förmåga att ordna upp i egna problem. Inblandning från staten undergrävde och skadade de naturliga civila systemen och det moraliska ansvaret människor emellan. Statens välfärdstjänster skapade förvittring av sociala nätverk med ökad social problematik som följd; professionell hjälp mot denna slags problematik var vanskelig att uppbåda, då professionella inte kunde utgöra människors sociala nätverk (Lorentzen, 1994).

3.5 Angstringen – förelöpare till NSF

Ett exempel på det nya samarbetet mellan stat och frivillig sektor var samarbetet mellan Sosialdepartementet och självhjälpsorganisationen Angstringen, ur vilken NSF senare bildades. Angstringen startades 1986 av en grupp människor med ångest som gemensamt problem (Talseth, 1996). Den tillhörde det slags självhjälpsgrupper som efter 1970 hade ökat i Norge och som kännetecknades av omhändertagande av psykosociala behov via gruppterapeutiska processer (Lorentzon, 1994). Tidigt på 90-talet engagerades Angstringen av Sosialdepartementet. Departementet var intresserat av Angstringens arbetssätt och ville att de erfarenheter Angstringen gjort skulle bli ”mer kjent over større deler av landet” (Talseth, 1996:7). Åren 1993-94 genomförde Angstringen ett informationsspridningsprojekt med annonskampanjer för självhjälpsgrupper och började samarbeta med de nystartade frivillighetscentralerna (Godager & Talseth, 1996). I St.meld. nr 16 (1993-94) (Social- og helsedepartementet) presenteras Angstringens principer för självhjälpsgrupper. Deras självhjälpsverksamhet kallas där ”den nye frivilligheten”. Med den nya frivilligheten menade man att självhjälpsgrupper representerade något annat än traditionellt frivilligt arbete, då de både kunde vara ett alternativ till och ett supplement till offentliga tjänster.

3.6 Empowerment och Angstringen

Under 90-talets andra hälft slog empowermenttanken på allvar igenom i norskt folkhälsoarbete. I en offentlig utredning (NOU 1998:18) från Helse-og omsorgsdepartementet presenterades empowerment som en viktig strategi för att stärka folkhälsoarbetet. Utredningens sakkunniga hade blivit inspirerade av Ottawa-chartan 1986, där begreppet för första gången lanserats i folkhälsoarbete, och av hur strategin använts internationellt, i Norge och i de övriga skandinaviska länderna. I Norge var den till dags dato lite använd, påpekade de. Men bland de få norska projekt som de definierade som empowermentstrategier befann sig frivillighetsorganisationen Angstringen.

3.7 Opptrappingsplan for psykisk helse

Under slutet av 90-talet påbörjade staten en upptrappingsplan för psykisk hälsa. Det var en nationell hälsosatsning för att förbättra tjänsteutbudet för invånare med psykiska problem och sjukdomar. Pengar för detta ändamål hade öronmärkts fram till 2008. Kring upptrappingsplanen rådde politisk enighet (Helse- og Omsorgsdepartementet: Opptrappingsplanen for psykisk helse 1999-2008; St. prp. nr 63 1997-98). Brister i alla led i behandlingskedjan skulle nu åtgärdas (Helse- og Omsorgsdepartementet: St.prp. nr 63, 1997-1998). Bland annat önskade man förbättra det förebyggande arbetet. Staten ville ha aktiva, samhällsdeltagande medborgare och en samhällsutveckling som kännetecknades av kulturella och mänskliga värden, decentralisering byggd på mindre enheter som familj och närmiljö och en mer rättvis fördelning (ibid). Brukarperspektivet ställdes i centrum. Förutom att brukarmedverkan var att respektera brukarens kompetens och ge denne inflytande på behandlingsprocessen innebar den aktivering som skulle stärka brukarens möjligheter att bemästra eget liv. Enligt upptrappingsplanens värdegrund var målet med satsningen att främja brukarens oavhängighet, självständighet och förmåga att bemästra sitt eget liv (Helse- og Omsorgsdepartementet: Opptrappingsplanen for psykisk helse 1999-2008).

3.8 Stiftelsen NSF bildas

Som ett resultat av denna storsatsning på psykisk hälsa sökte Angstringen medel 1998 till projektet ”Angst og selvhjelp – etablering av et nasjonalt ressurscenter for selvhjelp” från Stiftelsen helse og rehabilitering. Det resulterade i att stiftelsen Norsk Selvhjelpsforum (NSF) startades 1998 för att arbeta med självhjälpsmetoden, undervisning- och kompetensspridning (Angstringens historie).

3.9 Norsk Selvhjelpsforum

Nasjonel plan for selvhjelp färdigställdes 2004 (Sosial- og helsedirektoratet, 2004). Stiftelsen NSF deltog i detta arbete. Planen var ett led i den satsning på psykisk hälsa som påbörjades under slutet av 90-talet. Målet med den var att göra självhjälpsarbetet mer tillgängligt på det området (ibid:3).

I dag har NSF ett brett praktikfält. Det är ett nationellt kompetens- och resurscenter för användning av självhjälp. NSF arbetar huvudsakligen med att systematisera och dokumentera erfarenheter av självhjälp; utveckla metoder knutna till självhjälp; förmedla erfarenheter i samband med självhjälp och delta vid etablering av självhjälpsgrupper. Arbetet är uppdragsfinansierat (Årsmelding 2008). På stiftelsens hemsida står det att man ger råd till och samarbetar med offentliga myndigheter/förvaltningar och företag, intresse- och frivilligorganisationer, yrkes- och forskningsmiljöer och enskilda individer (norskselvhjelpsforum.no). NSF driver två projekt som del av sitt uppdrag: Link Oslo (ett självhjälpshus för invånarna i Oslo, finansierat av Oslo kommun) och Selvhjelp Norge (finansierat av Helsedirektoratet). Enligt stiftelsens årsredovisning för 2008 hade NSF dito ett samarbetsprojekt med Högskolan i Volda kallat ”Selvhjelp i brukervedvirkning”. Det kvalificerade för 30 studiepoäng och drevs med stöd från Sosial- og helsedirektoratet. Helsedirektoratet, avdelning rus, gav NSF i uppdrag att arbeta fram riktlinjer för självhjälp inom missbruksvården under 2009 (Årsmelding 2008).

4.0 METOD

4.1 Läsning av texten

Den analys jag gör av NSF:s text har Foucaults teori om diskurs och makt och Cruikshansk teori om medborgarskapsteknologi som överordnat teoretiskt perspektiv. Begrepp från Perelmans teori om retorik använder jag som textanalytiska ”nycklar” för att analysera retoriken i textens utsagor och för att kunna visa på detaljerna i textens konstituerande makt. Det är inte vilka utsagor som helst jag söker efter. De ska ingå i konstruktionen av subjektpositioner i diskursen och de ska ordnas som retoriska scheman och argumentationsprocedurer. Det innebär, med Foucaults egna ord, att jag ska: ”analysera deras [utsagornas] samexistens, den ordning i vilken de följer på varandra, hur de fungerar inbördes, hur de ömsesidigt bestämmer varandra, hur de förvandlas oberoende av eller i korrelation till varandra.” (Foucault, 2002:45) Mina urvalsstrategier, det vill säga de teoretiska begrepp som styr datainsamlingen (Eneroth, 1994), är avhängiga av dessa teoretiska val och perspektiv. Andra faktorer som påverkar min närläsning av texten är naturligtvis min förförståelse och de känslor jag hyser inför det som utspelas framför mina ögon. Ofrånkomligen är min intuition med och påverkar vilka utsagor som är av intresse för mig och min frågeställning och vilka jag bara kan gå förbi. Min intuition är med och sätter gränserna för min sammanställning av utsagor. Från ett metodologiskt perspektiv är det viktigt att jag under hela analysprocessen tydliggör förutsättningarna för min textanalys. Det bidrar till transparens – närmare bestämt att utomstående hela tiden ska kunna förstå och följa mitt resonering, mina val och hur jag kommer fram till mina resultat. Transparens motsvarar det Eneroth (1994) betecknar som intersubjektivitets- och giltighetskontroll i kvalitativa studier.

5.0 TEORI

5.1 Diskurs

Innan jag redogör för de olika teoretiska begreppen jag tänker använda i uppsatsen, måste det först klargöras att jag inte följer någon bestämd diskursanalytisk modell. Då

jag använder mig av begrepp dels från Foucault och Cruikshank och dels från Perelman, som inte kan räknas till samma teoretiska position som de båda tidigare, blir mitt teoretiska underlag eklektiskt. Jag ser det dock inte som speciellt problematiskt, eftersom teoretiska beröringspunkter existerar och eftersom Foucault själv ser sina verk som ”verktygslådor” som erbjuder tankelinjer som kan prövas där de kan vara till nytta (Beronius, 1991; Foucault, 2002). Jag börjar med att presentera Foucaults och Cruikshanks teoretiska position och de begrepp som är aktuella för min studies syfte och frågeställning, och jag avslutar med en presentation av Perelmans position och de teoretiska begrepp jag använder från honom. Jag nämner också på vilka sätt jag menar att de olika teoretiska utgångspunkterna berör varandra.

Både Michel Foucault och Barbara Cruishank kan teoretiskt placeras inom poststrukturalismen (Schaanning, 2000; Cruishank, 1999). Poststrukturalism innebär kritik mot tron på en vetenskapssyn som hävdar exakt och systematisk kunskap om den sociala verkligheten, och kritik mot en tro på absoluta sanningar, värden och uppfattningar (Jones, 2009; Nationalencyklopedin). Cruikshank är verksam inom det forskningsfält som kallas för governmentality och som utifrån Foucaults teori om makt studerar modern liberal styrning (se ex. Villadsen, 2007).

Den definition av diskurs av Foucault som jag använder mig av är att en diskurs är det tal och skrift som är bunden till produktionen av ett bestämt vetande (Schaanning; 2000:34). Diskursbegreppet omfattar alla de tekniker, hjälpmedel, strategier, taktiker och tänkesätt som är i omlopp när man önskar erhålla vetande (ibid). Utifrån denna definition går det att förstå NSF:s praktik som en diskurs. NSF håller till exempel kurser och seminarier om självhjälp; förmedlar kunskap om igångsättning av självhjälpsgrupper; håller föredrag, inledningar och undervisar (Selvhjelp – en innføring:2). I NSF:s årsredovisning för 2008 står det att man bland annat samarbetar med offentliga myndigheter och företag; driver två självhjälpsprojekt (Link Oslo och Selvhjelp Norge) och har samarbetat med Högskolan i Volda om kursen ”selvhjelp i brukarmedvirkning”. I tillägg har stiftelsen 2008 samarbetat med Helsedirektoratet om att utlysa och utdela forskningsmedel till forskning om självhjälp. Onekligen utgör NSF:s praktik en vetandediskurs i linje med Foucaults definition.

I min analys ser jag på NSF:s praktik som en empowermentdiskurs och medborgarskapsteknologi, varför dessa begrepp behöver en närmare förklaring.

5.2 Empowermentdiskurs och medborgarskapsteknologi

Grundtanken i empowerment är att myndiggöra marginaliserade grupper i samhället, så att de ska kunna överge sina offerpositioner och aktivt delta i förändringen av sina livsförhållanden (Dean, 2006). I dag använder EU sig av begreppet i sin analys av fattigdom, segregering och socialt utanförskap (Trägårdh, 2000). Någon samstämmig definition av empowerment finns inte. På engelska betyder "to empower" att ge makt eller auktoritet till någon, eller få någon i stånd att handla. Empowerment har på norska översatts till bland annat *myndiggjøring*, *brukermedvirkning* eller *egenmakt* (Finbråten & Pettersen, 2009). Sosial- og helsedirektoratet sammankopplar brukarmedverkan med empowerment. Direktoratet förstår empowerment som "den prosess som er nødvendig for å styrke og aktivere menneskets egenkraft (Sosial- og helsedirektoratet, 2006:9). NSF:s praktik ingår i denna empowermentstrategi. Till att börja med: historiskt hör liberala självhjälpteknologier ihop med empowerment (Cruikshank, 1999). Redan 1998 omtalas Angstringen, NSF:s förelöpare, av Helse- og omsorgsdepartementet som norsk empowermentstrategi (NOU 1998:18). Och i Nasjonal plan for selvhjelp (2004:8) sägs det att empowerment är den internationella beteckningen för självhjälp. Empowermentbegreppet dyker upp i NSF:s introduktionshäfte (s.9) och omtalas där som utgångspunkten för självhjälsarbetet. Ordet brukare figurerar också i texten. Någon speciell distinktion mellan begreppen empowerment och självhjälp görs heller inte i häftet.

Från ett governmentalityperspektiv är dagens socialpolitiska empowermentprogram exempel på liberal styrningsrationalitet (Dean, 2006). Genom sin forskning om Community Action Program (CAP), som under 60-talet ingick i Johnsons "krig mot fattigdomen", visar Cruikshank (1999) hur styrteknologier i dagens empowermentprogram kan härledas tillbaka till Johnsons socialpolitiska projekt. Cruikshank kallar dessa teknologier för medborgarskapsteknologi (*technology of citizenship*). Medborgarskapsteknologier kan vara diskurser, program och praktiker vars målsättning är att transformera individens subjektivitet (medvetande, identitet,

självkunskap) från exempelvis maktlöshet till aktivt medborgarskap. Denna styrning kännetecknas av guidning och konstituering framför tvång, kontroll och dominans (Cruikshank, 1999; Villadsen, 2007). Styrningen följer typiskt tre faser: (i) individen medvetandegörs om sin maktlöshet, (ii) erhåller kunskap om dess orsaker och (iii) handlar för att förändra dessa förhållanden (Cruikshank, 1999; Dean, 2006).

Medborgarskapsteknologier som utgörs av politiska relationer och som innebär empowerment har enligt Cruikshank (ibid:72) fyra kännetecken:

1. De etableras av experter på området vilket inkluderar de maktlösas egen expertis.
2. Empowerment innebär det som Cruikshank kallar för demokratiskt oansvarigt användande av makt, eftersom relationerna initieras av en part som önskar myndiggöra en annan.
3. Empowerment bygger på kunskap om dem som ska myndiggöras.
4. Empowermentrelationer innefattar både frivillighet och tvång.

Utifrån Cruikshanks definition går det att förstå NSF:s praktik som medborgarskapsteknologi och empowermentdiskurs. För det första: den utgörs av politiska relationer. NSF verkar i samarbete med stat och kommun och implementerar hälsopolitiska målsättningar. Under flera år har det uttryckts önskemål om självständiga, oavhängiga, myndiggjorda och ansvarstagande medborgare i statliga planer och rapporter (se ex. Opptappingsplan for psykisk helse 1999-2008; St. prp. nr 63 1997-98; Stortingsmelding 25). I denna politiska anda är NSF verksam. För det andra: alla Cruikshanks kännetecken på empowermentrelationer går att känna igen i NSF:s praktik. Initiativet kommer ”von oben”. Verksamheten förutsätter frivilligt deltagande samtidigt som tydliga statuter för den presenteras. Till exempel sägs i introduktionshäftet att en ”selvhjelpsgruppe er *ingen hyggeklubb*, men et *arbeidsfelleskap*” (s.30) och ”viktiga” regler för selvhjelpsgruppernas struktur presenteras (s.31). Grupperna kan också guidas av erfarna ingångsättare, som kan ge nya grupper ”fødselshjelp” (s.30). Och stiftelsen hävdar att den har mångårig

erfarenhet av och kunskap om självhjälpspraktik: "NSFs kompetanse bygger på mer enn 10 års erfaring med bl. a. selvhjelp og brukermedvirkning." (s.2)

5.3 Diskursens utsagor

Diskursens byggstenar består av utsagor. De är alltid bestämda, historiskt lokalisierbara, det vill säga de är sammanbundna med det samhällsmässiga fältet. De tillhör bestämda miljöer, som består av andra utsagor, praktiker, hjälpmedel och institutioner. Förhållandet mellan en utsaga och dess element utgör ett iscensättande, alltså utsagan måste sätta i spel ett helt nätverk av diskursiva och icke-diskursiva praktiker och på så vis blotta dess anknytningsfält (Schaanning, 2000). Eftersom utsagor hör samman med det samhällsmässiga fältet och ingår i anknytningsfält kommer jag under analysens gång att dryfta utsagors möjliga anknytningsfält för att visa hur de hör samman med en större diskursiv samhällskontext. Utsagor kan utgöra en ordningsföljd, exempelvis kombineras för att skapa retoriska scheman, alltså argumentationsprocedurer som ska övertala eller överbevisa läsaren (ibid). Dessa retoriska scheman analyserar jag med hjälp av begrepp från Perelmans argumentationsteori. Det är på retoriska scheman i texten största delen av mitt fokus kommer att ligga. Utsagor kan ingå i samexistens med olika sorters fält, som bestämmer hur de fungerar i diskursen. Från "närvarofält", det vill säga redan existerande diskurser om samma ämne, kan beskrivningar lånas. "Hågkomstfält" är förflutna diskurser man förhåller sig till antingen i form av vidareföring eller i form av opposition (ibid). Med hjälp av dessa begrepp är det möjligt för mig att argumentera för hur utsagor kan vara historiskt förankrade i speciella ideologier, i stortingsrapporter eller ingå i liknande diskurser.

5.4 Utsagans fyra kriterier: objekt, utsagosubjekt, specifika fält, materialitet

För att ett yttrande ska kunna definieras som utsaga ska fyra kriterier uppfyllas: utsagan ska kunna beskriva objekt- och subjektpositioner, vara sammanbunden med specifika fält och slutligen utgöra en materialitet, som fungerar som en bindande eller tvingande faktor på nya utsagor. Via vetandeproduktion tänker sig Foucault att

diskursiva subjekt och objekt och deras olika positioner växer fram (Schaanning, 2000).

Enligt Foucault skapar möjlighetslagar eller existensregler möjlighetsfält för objekt och relationer och avgör således vad något betyder, om det bör tas på allvar, om dess sanningshalt bör undersökas et cetera. Exempelvis säger man inte vad som helst till vem som helst var som helst och hur som helst. Man sammankopplar inte vilka som helst begrepp, kunskapsområden, livsområden, hjälpmedel, praktiker eller institutioner med varandra (ibid). Begreppet möjlighetsfält gör det möjligt för mig att i min analys visa på de regler som styr och bestämmer utsagorna, vad de talar om och vad de tigger om.

Utsagan ska konstituera utsagosubjekt. Det betyder att den iscensätter subjektpositioner, alltså den position som varje individ kan och måste inta för att vara subjekt. Man ska kunna utläsa från den vad slags kompetens den som uttalar måste ha, social status, institutionell förankring (ibid). I min studie har begreppet subjektposition en central plats. Med hjälp av det går det att visa hur människans position konstitueras i texten och från vilken subjektposition texten talar till läsaren och om människan.

Som jag redan varit inne på kan utsagor enligt Foucaults teori inte lösas från sin historiska och samtida kontext. De ingår i anknytningsfält och existerar därför i ett nätverk som låter sig historiskt analysera. Det sista utsagokriteriet innebär att utsagorna på ett eller annat sätt måste ha materiell förankring, en "repetierbar materialitet". De ska ha stöd i exempelvis praktiker eller institutioner (ibid). De utsagor jag analyserar ingår i NSF:s häfte "Selvhjelp – en innføring" (2009). Det betyder att de bildar en "repetierbar materialitet" med stöd både i NSF:s praktik och Sosial- og Helsedepartementet, som finansierat häftet. Empiriskt avgränsar jag min analys till NSF:s introduktionshäfte. Min målsättning är inte att kartlägga hela NSF:s diskursiva fält. Det skulle innebära ett arbete och en empiri vida överstigande denna studies ramar.

5.5 Makt

Den del av Foucaults maktteori som är aktuell i min analys av NSF:s text är den makt som ”skriver sig in i individen” och som verkar på individens subjektivitet. Denna ”kapillära” maktform beskriver Foucault på följande sätt:

Når jeg tenker på maktmekanikken, så tenker jeg på dens kapillære eksistensform, på det punkt hvor makten møter selve individfrøet, der det treffer dets kropp, skriver seg inn i dets atferdsmåter, dets holdninger, dets diskurser, dets læring, dets daglige liv. (citert i Schaanning, 2000:329)

Foucaults maktteori definierar först och främst den maktpraktik som är olösligt bunden till vetandepraktik, och då främst vetandepraktiker som försöker styra människors handlingar och diskursiva praktiker (Schaanning, 2000). NSF:s praktik utgör just en sådan vetandepraktik, då dess intention är att konstituera individer till självhjälpta medborgare. Enligt Foucault går det inte att lösgöra diskurs, samhälle, vetande och makt från varandra. Diskurs och makt är subtilt sammanflätade med varandra:

Den [diskursen] framtrer som en endelig, begrenset, knapp, ønskelig, nyttig vare som har sine oppkomstregler [...]; en vare som følgelig allerede i og med sin eksistens stiller spørsmålet om makt (og ikke bare i dens ’praktiske anvendelse’) en vare som fra naturen av er gjenstand for en kamp, og for en politisk kamp. (citert i Schaanning, 2000:211)

Teoretiskt är ovanstående citat av Foucault av speciell vikt för min analys, eftersom den text jag analyserar producerats inom en diskursiv praktik bestående av makt och politisk kamp och därför i sig kan utgöra en maktteknologi utifrån. Med det menar jag textens potential att påverka läsarens subjektivitet och styra via subjektiviteten, alltså denna slags styrning som Foucault kallar för governmentality (Foucault, 1988; Villadsen, 2007).

Det begrepp jag använder av Cruikshank och som är förknippat med makt och medborgarskapsteknologier är "will to empower". (Då jag inte kommit på en bra översättning av begreppet väljer jag använda den engelska termen.) "Will to empower" innebär att se en otillräcklighet av eller brist på något hos individer, till exempel brist på makt, självkänsla, koherent självintresse eller politisk medvetenhet. Cruikshank har i sin forskning funnit att demokratiskt deltagande och självstyrning konsekvent presenteras som lösningen på sådana brister. Will to empower är "a will to represent and speak for the interests of others" (Cruikshank, 1999:29). Således är "will to empower" uttryck för makt:

Any claim to know what is best for poor people, to know what takes to get out of poverty and what needs must be met in order to be fully human, is also a claim to power. (ibid:38)

I min analys av NSF:s text kommer jag använda Cruikshanks begrepp "will to empower" för att synliggöra makten som ligger i de subjektpositioner berättarstämman i texten talar från.

5.6 Caïm Perelmans argumentationsteori

Medan poststrukturalism utgör Foucaults och Cruikshanks teoretiska position, kan Perelmans teoretiskt sägas vara förankrad i Protagoras homo mensura-sats "Människan är alltings mått" (Rosengren, 2008). Enligt Perelman existerar inte sanning, evidens eller kunskap utanför eller bortom sitt mänskliga sammanhang. Goda argument är kunskapens bas och inte ovedersägliga bevis. Vad som uppfattas som ett gott argument avgörs i en given historisk situation, inom ett visst samhälle, av en viss grupp eller av en viss vetenskaplig disciplin (ibid).

5.7 Foucaults och Perelmans teoretiska beröringspunkt

Hur tänker jag att Foucaults och Perelmans teoretiska begrepp på ett fruktbart sätt kan komplettera varandra? Jag menar det sker i mötet mellan Perelmans syn på retorikens domäner och Foucaults syn på makt som vetande praktiker som försöker styra

människors handlingar. I sitt verk *Retorikens rike* utstakar Perelman retoriken områden:

[...] og vi hævder, at enhver diskurs, der ikke foregiver nogen upersonlig værdi, hører under retorikken. Så snart en kommunikation forsøger at øve indflydelse på en eller flere personer, at orientere deres tanker, at opilde eller dæmpe følelser, at lede en handling, da tilhører den retorikkens domæne. (Perelman, 2005:210)

När Perelman säger att all kommunikation som försöker utöva inflytande på människor, orientera tankar, leda till handling är retorik, så omfattas retorik av Foucaults syn på makt. Utsagors retoriska scheman kan analyseras och förstås som makt: exempelvis kan NSF:s häfte förstås som en språklig maktteknologi, som konstituerar en viss typ av subjektivitet. Analys av retorik såsom Perelman använder begreppet innebär därför samtidigt analys av makt. En annan beröringspunkt mellan Foucaults och Perelmans teoretiska positioner är poststrukturalismens kritik mot absoluta sanningar och värden och det protagoniska förnekandet, att det utanför människans erfarenhet skall existera någon som helst mening i fenomenen (Jarrat, 1998; Jones, 2009; Nationalencyklopedin).

5.8 Den nya retoriken

År 1958 publicerade Perelman tillsammans med Lucie Olbrechts-Tyteca [1] sitt huvudverk, *Traité de l'argumentation – la nouvelle rhétorique* (Traktat om argumentationen – den nya retoriken). Där har Perelman sammanfört och omformat Aristoteles dialektik och retorik och utvecklat den till en modern argumentationsteori. Det innebär att den på flera punkter är olik sina antika föregångare. Perelmans teori är en argumentationsteori och inte en filosofi av traditionellt snitt (Rosengren, 2006). I inledningen till traktatet skriver han om teorins syfte:

Indeed, the object of the theory of argumentation is the study of the discursive techniques allowing us to induce or to increase the mind's adherence to the theses presented for its assent. (Perelman, 2006:4)

Perelman gör inga anspråk på att presentera någon ontologi, epistemologi eller metafysik. Hans argumentationsteori handlar endast om argumentation, dess förutsättningar och praktik. I första hand handlar den om argumentationens struktur. Och han visar genom en mängd konkreta analyser och exempel hur argumentationstekniska metoder genomsyrar allt från politisk polemik till renaste filosofi (Rosengren, 1998). Nedan presenterar jag Perelmans argumentationstekniska metoder endast schematiskt och hur jag ämnar använda mig av dem i min analys. Istället redogör jag mer ingående för dem, när de används under min analys.

5.9 Argumentationens utgångspunkt (topos)

Premisser som tjänar som argumentationens utgångspunkter hämtas från olika platser, så kallade topoi. Dessa platser kan exempelvis handla om det som är att föredra – alltså topoi som rör värden och hierarkisering av värden (Perelman, 2006). Detta begrepp som handlar om det prefererade kan jag använda i min analys för att blottlägga utsagors värdepremisser, inbördes hierarkisering och kvalitet. Begreppet lämpar sig således till att vaska fram textens konstituerande makt.

5.10 Argumentationstekniker

För Perelman finns det i huvudsak två olika sätt att argumentera. Antingen associerar (sammankopplar) man premisser och slutsatser eller så dissocierar (uppdelar) man föreställningar och begrepp som uppfattas som enhetliga i beståndsdelar. Han delar upp argumentationsteknikerna i fyra undergrupper, tre som innefattar olika associativa tekniker och en fjärde som innefattar dissociativa tekniker.

5.11 Associativa argumentationstekniker

De associativa argumentationsteknikerna innebär att premisser och slutsatser sammankopplas. Inom denna kategori skiljer Perelman mellan tre huvudtyper av argument: kvasilogiska argument, argument som baseras på verklighetens struktur samt argument som strukturerar verkligheten. Argument baserade på verklighetens

struktur delar han i sin tur upp i association via succession och association via koexistens. Argument som strukturerar verkligheten delas upp i två kategorier: argumentation via exempel, illustrationer och modeller och argumentation via analogier och metaforer (Perelman, 2005; 2006). Begrepp från den första huvudgruppen associativa argument – kvasilogiska – använder jag bland annat för att kunna iaktta utsagor som gör anspråk på att vara logiska och leda till nödvändiga slutsatser och som i egenskap av detta utgör makt. Begrepp från den andra huvudgruppen, argument som baseras på verklighetens struktur, lämpar sig i min analysen till att lyfta fram och analysera textutsagor som bygger på premisser som antas givna i vårt samhälle och därför inte självklara att ifrågasätta. Med hjälp av begrepp från den tredje gruppen, argument som strukturerar verkligheten, kan jag synliggöra hur utsagor kan fungera som analogier, metaforer, troper et cetera och hur de på så sätt utgör konstituerande makt genom att verkligheten associeras och struktureras på ett bestämt vis.

5.12 Dissociativa argumentationstekniker

Den fjärde och sista argumentationstekniken omfattar argument som sönderdelar föreställningar eller begrepp (Perelman, 2005). Ett enhetligt begrepp delas upp i två oberoende, fastän ändå relaterade, begrepp. Oftast används dissociativ teknik i syfte att undvika en inkompatibilitet, till exempel att vara mot dödsstraff men samtidigt för abort (Foss et al, 2002). Genom att använda detta analysbegrepp kan jag påvisa hur utsagobegrepp i texten tudelas och hur delarna i sin tur ges olika normativt värde och hur tänkbara inkompatibiliteter kan undvikas.

1. Perelman skrev ett flertal uppsatser tillsammans med Lucie Olbrechts-Tyteca. Här följer jag dock Rosengrens exempel och väljer för enkelhetens skull att endast skriva Perleman i min text. (se Rosengren, 1998:209-10)

6.0 ÖVRIG DISPOSITION AV UPPSATSEN

Uppsatsens analysavsnitt delar jag upp i två kapitel. Första kapitlet heter Människans subjektposition. Där analyser jag hur utsagor positionerar och väsensbestämmer människan. Jag börjar med att se på hur människan konstitueras som resurs och vilka

attribuerande utsagor som kopplas till det ordet, vilka argumentationstekniker som används och hur utsagor kan ingå i diskursiva samhällsfält. På samma sätt går jag vidare med analysen och granskar hur människan beskrivs som ansvarig och vad för slag frihet hon tillskrivs. Kapitlet avslutas med en analys av hur människans psykologi konstitueras. Det andra kapitlet heter Berättarstämmans subjektposition. I det analyserar jag de olika subjektpositioner textens berättarstämma intar, hur den konstituerar antimodellpositioner och modellpositioner och vad för slags makt som kan vara förbunden med detta. Till sist avrundar jag min uppsats med en avslutande del, där jag dryftar mina analysresultat och resonerar kring konsekvenserna av dem.

KAPITEL 1

7.0 MÄNNISKANS SUBJEKTPOSITION

7.1 Människans resurser

En av målsättningarna med empowerment är en tro på att människans personliga resurser och förmågor (Askheim & Starrin, 2007; Sosial- og helsedirektoratet, 2006). Därför börjar jag min analys med att se närmare på utsagor i texten som samexisterar och korrelerar med begreppet resurs. Jag tar utgångspunkten i hur människans resurser beskrivs i tre citerade utsagor från texten. Det första citatet visar vilka begrepp och attribut ordet resurs samordnas med. Det andra och tredje citatet presenterar ”verktygslåda” och ”livskrafter” som plausibla synonymer till resurser:

1. *Selvhjelpsforståelse er en erkjennelse av at alle mennesker har iboende ressurser som kan aktiveres, gjenerobres og mobiliseres når livsproblem oppstår. Selvhjelpsarbeide er å ta egne ressurser og krefter i bruk. Smertefulle og vonde erfaringer representerer viktig kunnskap om eget liv og egen hverdag. Selvhjelpsprosessene gir den enkelte mulighet til å sette seg i stand til å være aktiv i egne endringsprosesser. Slik kan selvhjelp være en ressurs for alle mennesker – ressurser som bygger på den kunnskap vi allerede har i oss selv, kunnskap vi lett ser bort fra. (s.2)*

2. *[...] vi er født med en stor og innholdsrik verktøykasse som vi kan bruke når livet går oss i mot. (s. 8)*

3. *-Poenget er ikke å helbrede, men å ta fram de livskreftene som alle mennesker har i seg. (s. 10)*

7.1.1 Ordet resurs

Innan jag tittar närmare på citaten ovan ska jag först säga något om ordet resurs´ lexikala betydelse. Det nämns fyra gånger i det första citatet. Ordet resurs kan lexikalt ha både kvantitativ och kvalitativ betydelse. Ett par exempel på ordets kvantitativa

betydelse är: *möjligheter, tillgångar, hjälpmedel, medel, facilitet, kapital, penningmedel*. Ett exempel på ordets kvalitativa betydelse är: *kraft* (Walter, 2007; Svenska Akademiens ordlista, 2006). Opreciserat öppnar resurs upp för ett antal associationer och konnotationer som har med tillgångar och kraft att göra. Det fungerar otvivelaktigt som ett plusord i diskursen, det vill säga ett positivt värdeladdat ord (Andersson & Furberg, 1996). En viktig faktor för att ordet ska kunna användas till att motivera och aktivera människor.

7.1.2 Sammanfattning av utsagocitat

Från de tre citerade utsagorna går följande sammanfattning att göra:

- 1) Resurserna gäller för alla människor.
- 2) Resurserna är inneboende och medfödda.
- 3) Resurserna går att aktivera, återerövra och mobilisera.
- 4) Resurserna bygger på kunskap människan redan har inom sig.
- 5) Resurserna beskrivs synonymt som verktygslåda och livskrafter.

Jag tar mig nu an dessa punkter och analyserar dem systematiskt i tur och ordning.

7.1.3 Resurserna gäller för alla människor

De mänskliga resurser som NSF talar om gäller för alla människor.

Ser man närmare på citat 1 börjar det med en utsaga som till sin form liknar översatsen i en syllogism:

[...] alle mennesker har iboende ressurser som kan aktiveres, gjenerobres og mobiliseres når livsproblem oppstår.

Syllogism är ett schematiskt slutledningsmönster Aristoteles uppfann för att analysera och testa deduktiv slutledning. Syllogismen härleder slutsatser från premisser. Den klassiska syllogismen har följande form: om a (översatsen) är sann och b

(undersatsen) är sann så måste c (konklusionen) vara sann (Corbett & Connors, 1999). Presenterar man NSF:s utsaga som en fullständig syllogism ser den ut på följande sätt:

- Alla människor har inneboende resurser som kan aktiveras, återerövrats och mobiliseras när livsproblem uppstår (översatsen).
- X är människa (undersatsen).
- Alltså har X inneboende resurser som kan aktiveras, återerövrats och mobiliseras när livsproblem uppstår (konklusionen).

Eftersom utsagan inte visar hela syllogismen utgör den ett entymem, alltså en syllogism där en av premisserna eller konklusionen inte är uttalad (Eide, 2004). Syllogismer och entymem i det naturliga språket är enligt Perelman (2006) kvasilogiska argument. Kvasilogiska argument är en associationsteknik, vars övertalningsstyrka ligger dels i argumentens anspråk på rationalitet och strukturella likheter med formell logik, dels i att människor är benägna att godta anspråk baserade på logik (Foss et al, 2002; Perelman, 2006). Häri kan utsagans konstituerande makt tänkas ligga, i dess likheter med rationalitet och formell logik och i dess anspråk på universell giltighet. Den förefaller mig å ena sidan som optimistisk och jämlik: alla människor är med avseende på sina resurser skapade lika och har samma förutsättningar vid livskriser. Den förenar människor. Å andra sidan ligger utsagans makt i dess universella anspråk. Alla människor har resurser. Ingen kommer undan. Att använda eller inte använda sina resurser blir syvende och sist en fråga om individens moral och egenansvar.

7.1.4 Resurserna är inneboende och medfödda

I alla tre citerade utsagor om människan och hennes resurser beskrivs de som inkorporerade i henne. Resurserna är inneboende och medfödda. De kommer inte utifrån. Genom att resurser bestäms som medfödda och inneboende går det att förknippa dem med människans natur och nedärvda biologi. Människans egna resurserna kan förstås som naturliga. På så sätt framträder i texten en dikotomi mellan

naturlig och onaturlig. Resurser utifrån, exempelvis från välfärdsstaten, går att förstå och förklara som onaturliga och icke-autentiska och kan ges normativt lägre värde. Utsagorna begränsas av det som Foucault kallar för en diskurs möjlighetsfält (Schaanning, 2000). Möjlighetsfält bestämmer vad något betyder, vad som ska tas på allvar eller inte, vad som kan sägas eller inte. Utsagor följer möjlighetsfältets regler. När ordet resurs i NSF:s text sammankopplas med exempelvis egenskaperna medfödd och inneboende och tystnad råder kring alla andra tänkbara resurser visar det vilket möjlighetsfält som styr utsagan.

7.1.5 Resurserna går att aktivera, återerövra och mobilisera

I utsagan: "[...] alle mennesker har iboende ressurser som kan aktiveres, gjenerobres og mobiliseres når livsproblem oppstår " ges resurserna attribut som alla på ett eller annat sätt går att förknippa med rehabilitering. Ordet rehabilitering har synonymer som *återanpassning*, *omskolning*, *uppträning*, *träning* (Walter, 2007). Aktivera kan exempelvis betyda *sätta igång*; mobilisera kan bland annat betyda *uppbåda* och återerövra kan betyda *på nytt sätta sig i besittning av* (Svensk Ordbok, 1988; ibid). Kontextuellt kan utsagan således tillhöra ett närvarofält, det vill säga redan existerande diskurser om samma ämne, som man kan låna beskrivningar från (Schaanning, 2000). Ett sådant närvarofält kan utgöras av exempelvis de utsagor om terapeutisk syn på brukarmedverkan som existerar inom Social- og helsedirektoratets diskurs. Där sägs det att brukarna innehar resurser som de kan använda för att delta i egen behandling (Sosial- og helsedirektoratet, 2006).

Utsagan uttrycker ingen tvekan om resursernas egenskaper. De "kan" aktiveras, återerövrats och mobiliseras. Det är inte frågan om att de "kanske kan" eller "ibland kan" aktiveras. En tvekan hos utsagan över resursernas förmågor skulle naturligtvis innebära sorti för dess auktoritet. "Kan" är en viktig egenskap att referera till om intentionen är att individen ska förmås handla: "Du kan om du vill" och "Du kan bättre" är exempel på talesätt som går att använda om människor ska ledas i en viss riktning.

7.1.6 Resurserna bygger på kunskap människan redan har inom sig

”Smertefulle og vonde erfaringer representerer viktig kunnskap om eget liv og egen hverdag.” (se citat 1 ovan) Ordet *viktig* i utsagan signalerar dess aspektmarkör – närmare bestämt det ord som avslöjar en utsagas fokusbegrepp (Andersson & Furberg, 1996). Det ger människans smärtsamma och plågsamma erfarenheter speciell kunskapsstatus. Detta fokus betonas ytterligare av utsagor som ”[s]elvhjelp er å lytte til det smertefulle for å finne ut hva det vil fortelle oss” (s.7) och ”[i] selvhjelpsarbeidet snakker vi om smerte som veiviser og drivkraft. Vi ber deg fokusere på de vanskelige følelsene” (ibid). I häftet citeras St. meld. Nr. 16, 2002/2003 (ibid) som anger att det nationella hälsopolitiska målet med satsning på självhjälp bland annat är att det ska kunna användas som redskap inom psykiskt hälsoarbete både för brukare och hjälpare. Smärtsamma och plågsamma erfarenheter har med människans mentala hälsa att göra och utsagorna placerar sig således inom det psykiska hälsofältet. Men samtidigt är ”smärtsamman och plågsamma erfarenheter” så allmängiltigt och vagt formulerade att de berör de flesta människor. Få är väl de som inte upplevt något smärtsamt och plågsamt under sin levnad? Och när St. meld. Nr. 16, 2002/2003 uttrycker en förhoppning om att både brukare och hjälpare ska kunna använda sig av självhjälp expanderar utsagornas anknytningsfält till det allmänna hälsopolitiska området. Självhjälp gäller för alla medborgare inte bara för brukare inom psykiskt hälsoarbete, vilket bekräftas av utsagan ”[s]elvhjelp er for alle – uansett rolle og livssituasjon” (s.3).

7.1.6.1 Erfarenhetsbaserad kunskap som identitetsskapande begrepp

Vad slags begrepp i texten skulle då kunna tänkas förena alla människor och leda till uppslutning kring självhjälp och självhjälpsgrupper? Jo erfarenhetsbaserad kunskap. Erfarenhetsbaserad kunskap ger individer både gemensam identitet och sammanför dem i självhjälpsgrupper utifrån följande logik: I gruppsamhörigheten delas erfarenheter (s.2) och trots att självhjälp är ett jobb individen själv gör behövs andra människor för att den ska lyckas (s.8). Denna association mellan grupp och individ kan sammanfattas med utsagorna ”[g]jennom andre blir vi kjent med oss selv” (s.12-13) och ”[a]ndres forståelse av et problem blir et supplement til din egen forståelse og

bidrar til at du utvider oppfatningen av deg selv og din egen situasjon” (s.9). Människor måste alltså komma samman i självhjälpsgrupper för att gemensamt hjälpa varandra att hjälpa sig själva. Cruikshank (1999) ger exempel på och visar hur viktiga identitetsskapande och förenande begrepp är inom medborgarskapsteknologier och empowermentstrategier. Under Johnsons War on Poverty under 60-talet kategoriserades Amerikas fattiga som en fattigdomskultur, där ”känslan av maktlöshet” var ett identitetsskapande begrepp. Identitetsskapande begrepp förenar olika människor och skapar kategorier det politiskt och administrativt är möjligt att handla mot (ibid).

7.1.6.2 Argumentation via uppdelning och individens primat

NSF:s utsagor om grupp och individ och erfarenhetsbaserad kunskap kan analyseras med hjälp av den associationsteknik Perelman (2005) kallar argumentation genom uppdelning. Perelman räknar den till gruppen kvasilogiska argument. En del som innesluts i en helhet gör det möjligt att säga att helheten är större än delen – en sanning inom aritmetiken och geometrin (ibid:110). Argumentet blir, enligt Perelman, kvasilogiskt om man drar slutsatser därav som helheten är mer värd än delen et cetera. I NSF:s diskursiva utsagor sägs erfarenhetsbaserad kunskap existera både i gruppen (helheten) och i individen (delen). Uppdelning i grupp och individ gör det möjligt att tillskriva kontrahenterna olika värden. Värde definierar Perelman med hjälp av Louis Lavelles definition av det. Ordet värde kan användas överallt, där man har att göra med ”et brud med indifferensen eller ligheden imellem tingene, overalt, hvor én af tingene bør sættes før eller over en anden, og overalt, hvor den bedømmes som højerestående og fortjener at foretrækkes” (ibid:60).

I NSF:s diskurs är gruppen till för individen, vilket följande utsaga visar: ”Selvhjelp er en jobb du gjør for deg selv, men du trenger andre mennesker for å få det til.” (s.8) Den kollektiva kunskapen i gruppen får utgöra ett slags supplement: ”Andres forståelse av et problem blir et supplement til din egen forståelse og bidrar til at du utvider oppfatningen av deg selv og din egen situasjon. Du får en økt selvforståelse, og dermed øker du også mulighetene til å forstå hva du skal gjøre for å finne løsninger på de problemene du har.” (s.9) I utsagocitatet läggs tonvikten främst på individens

egen utveckling. Det är individen (du:et) som får större självförståelse och möjligheter att hitta lösningar på sina problem – inte kollektivet som tillsammans agerar för att förändra tingens ordning. Individens primat över gruppen framgår tydligt, då målsättningen med självhjälpsarbetet sägs vara att starta en förändringsprocess, så att ”hver og en kan finne sin egen vei” (s.11) och slutligen lösryta sig från gruppen och ”gå videre alene – kjøre [sin] egen prosess uten den trygghet som fellesskapet i gruppa har gitt” (s.31). De generella premisserna för denna hierarkisering av individen framför gruppen hämtas enligt Perelmans teori från det föredragnas topoi, alltså platser som rör värden och hierarkisering av värden. Till det föredragnas topoi räknar Perelman bland annat topos för kvalitet (Rosengren, 1998). Topos för kvalitet kan bestå av det Perelman (1979) kallar ”romantikens anda”, i vilken till exempel det individuella sägs motsvara verkligheten bättre än det sociala. Naturligtvis kan topos för kvalitet även utgöras av en nyliberal argumentation, där det enskilda är mer värt än det allmänna (Rosengren, 1998).

7.1.6.3 Självhjälpsens fyra B:n och medborgarskapsteknologi

Enligt NSF är människan inte alla gånger medveten om sin inneboende kunskap: ”Selvhjelp er å finne frem til kunnskap, erfaring og andre drivkrefter du ikke er klar over at du har ” (s. 5). Därför presenterar häftet en cirkulär process, som förklarar hur omedveten erfarenhetsbaserad kunskap kan medvetandegöras för individen (s. 20). Processen kallas ”Selvhjelpens fire B’er”. Den bygger på de fyra begreppen: ’Berøring’, ’Bevisstgjøring’, ’Bearbeiding’ och ’Bevegelse’. Beröra innebär att individen låter sig intuitivt påverkas av sin egen erfarenhetsbaserade kunskap. Medvetandegöra är att individen hämtar den intuitiva kunskapen in i sin egen mentala förståelse. Bearbeta betyder att individen blir förtrogen med det känslor och förstånd försöker att uttrycka. Sätta i rörelse innebär slutligen att individen sätter igång en process som ger ny erfarenhetsbaserad kunskap. Denna process har flera likheter med den typiska strategi som används i medborgarskapsteknologier för att konstituera en viss sorts subjektivitet (Cruikshank, 1999). Jämför man dem med varandra syns likheterna tydligare: Cruikshank talar om att strategin följer tre steg. Den börjar med att individen medvetandegörs om sin situation, till exempel maktlöshet. Det motsvaras av NSF:s begrepp beröra och medvetandegöra, där individen blir medveten om sin

erfarenhetsbaserade kunskap. Därefter ges enligt Cruikshank individen kunskap om orsakerna till sin situation. Det passar med begreppet bearbetande i NSF:s text, vilket innebär att individen blir känd med det känslor och förnuft försöker uttrycka. Slutligen ska enligt Cruikshank individen förmås handla och förändra dessa förhållanden. I NSF:s text motsvaras det av rörelse, alltså att individen sätter igång en process som ger ny erfarenhetsbaserad kunskap.

7.1.7 Resurserna beskrivs som verktygslåda och livskrafter

Orden verktygslåda och livskrafter i citat 2 och 3 ovan säger *de facto* inget konkret om vad människans inneboende/medfödda resurser är för något eller hur de hjälper henne. De är däremot möjliga att förstå och analysera som metaforer.

Metaforer ingår i den grupp av argument Perelman menar strukturerar verkligheten genom att objekt från olika sfärer knyts samman. Ordet verktygslåda går att analysera som en trop, det vill säga ett ord som får en annan betydelse än det normalt har (Eide, 2004). Aristoteles betraktar varje trop som metafor, medan Perelman (2005; 2006) ser på metaforer som kondenserade analogier (se 7.2.3 nedan). Och olika teorier om metaforer existerar (Rosengren, 1998). Ett gemensamt drag hos teorierna är dock att de gör åtskillnad mellan det som metaforen handlar om, dess målområde, och var det metaforiska uttrycket hämtats från, dess källområde. Själva ordet metafor betyder just ”föra över”. Ett ord blir till metafor, när det förs över från sitt eget inarbetade område (källområdet) till en för ordet främmande domän (målområdet). På så vis kan likheter skapas mellan områdena (ibid, 1998; 2006). I NSF:s utsaga har ordet verktygslåda överförs från sitt inarbetade källområde till målområdet människan. Verktygslådans alla associativa fält kan således sammankopplas med människan, till exempel *reparation, lagning, förbättring, renovering, upprustning, underhåll* och så vidare. I stället för att konkretisera vad som menas med människans resurser förstärker metaforen verktygslåda bilden av människan som kapabel att hjälpa sig själv, enär den konstruerar, snarare än registrerar, likheter mellan källområdet och målområdet.

Metaforen livskrafter har ett mer abstrakt källområde än verktygslåda. Den är sammansatt av orden ”liv” och ”kraft”, som båda är rikt laddade med tradition och

kulturell symbolik. Livskrafter tolkar jag i det här sammanhanget i linje med empowermenttanken. Begreppet empowerment innehåller ordet power som kan översättas till *styrka*, *makt* och *kraft*. Enligt Askheim och Starrin (2007:13), när de dryftar empowermentbegreppets ökade popularitet, appellerar just dessa ord till våra djupaste önskningar; vi vill kunna känna oss starka och kraftfulla, vi vill ha inflytande och vi vill ha makt och kontroll över våra liv. När metaforen livskrafter med alla sina löftesrika konnotationer placeras inom människan själv, ökar det sannolikt lockelsen att också söka hjälpen inom människan själv.

7.2 Människans ansvar

Individens autonomi och egenansvar har en framträdande position inom empowermentdiskursen (Askheim & Starrin, 2007; Ekeland & Heggen, 2007; Finbråten & Pettersen, 2009; Røiseland & Andrews et al, 1999) och i det politiska hälsotänkandet. I till exempel St.meld. nr. 25 (2005-2006) framförs budskapet att framtidens välfärdssamhälle förutsätter myndiggörande såväl som ansvariggörande av medborgarna.

7.2.1 Empowerment och liberalismen

Hur ansvariggörs då människan i NSF:s häfte? Till att börja med kräver oftast ansvar som huvudpremiss att människan uppfattas som fri och autonom, i stånd att välja. (För en ingående redogörelse kring ansvarsbegreppets problematik se Fischer & Ravizza, 1993.) Ursprungligen är empowerment ett av grundbegreppen i liberalismen, och empowermenttanken bygger på en föreställning om det autonoma subjektet och existensen av fria val (Røiseland & Andrews et al, 1999). På så vis kan utsagornas hågkomstfält, med vilket Foucault menar förflutna diskurser som vidareförs, utgöras av bland annat liberalismens ideologi.

7.2.2 Människans ansvar: koexistensargument

Följande utsagourval visar hur människan i NSF:s text konstitueras som fri och i stånd att själv välja:

Har du prøvd å hjelpe et menneske som ikke er mottakelig for hjelp? Da har du ganske sikkert opplevd at det ikke nytter. Det går ikke an å hjelpe en som ikke ønsker å bli hjulpet. Slik er det med selvhjelp også. Du kan ikke trues eller overtales. Å sette seg i stand til å motta hjelp er en personlig prosess. Du må ville det. Og du må orke det. Og når du først har bestemt deg for å ville og orke, er det ingen som kan stoppe deg (s.6).

Utsagocitatet talar klarspråk: människan måste själv ”önska”, ”vilja”, ”sätta sig i stand” och, med emfas på viljeakten, ”bestämma sig för att vilja” om hon ska kunna ta emot hjälp eller förändra sig. Med andra ord styr hon själv sina val. Det är knappast kontroversiellt att påstå att en vanlig förmodan i vår kultur är att individen har en fri vilja och själv styr sitt eget liv även om det inte råder konsensus i fråga mellan olika forskare (se ex. Lakotta, 2007). Utsagocitatet bygger således på den associationsteknik Perelman (2005) kallar för argument baserade på verklighetens struktur. Argument av denna typ utgår från det som redan uppfattas som givet: fakta, sanningar och antaganden om verkligheten. De argument som baserar sig på verklighetens struktur använder sig i huvudsak av två olika sorter av sammankopplingar: genom succession, till exempel orsak och verkan, eller genom koexistens, som utsagocitatet är exempel på. Argument som bygger på koexistens sammankopplar verkligheter som befinner sig på olika nivåer och där den ena framställs som uttrycket för eller en manifestation av den andra (ibid). Prototypen för denna typ av argumentation är förhållandet mellan en person och hennes handlingar: man är vad man gör, ens handlingar vittnar om ens karaktär och så vidare. Denna slags argumentationsteknik öppnar upp för möjligheten att ansvariggöra själva personen för dennes karaktär, viljestyrka et cetera: ”Det er personen, som man roser eller dadler, som man belønner eller straffer.” (ibid:131)

7.2.3 Människans ansvar: argumentation med analogi till ägande

Textens utsagor fortsätter rörande människans ansvar:

Du eier dine egne problemer. Det er som å eie et hus, og det betyr at ingen kan ta det fra deg. Men det betyr også at det er du som bestemmer hvordan du skal tenke og handle som huseier. Tanken er fri. Det er ingen andre som kan hindre deg i å lete

etter dine egne kunnskaper. Ingen kan hindre deg i å bruke dine egne krefter. Du eier både dine problemer og dine muligheter. Selvhjelp er å ta eierskap til egne problemer. Det betyr at du har ansvar for dem. Men det betyr også at du eier mulighetene til å gjøre noe med dem (s.6).

Människan ansvariggörs genom att ”problem och möjligheter” associeras ihop med henne via begreppet ”ägarskap”, alltså ett begrepp väletablerat inom juridik och rättsfilosofi. Människan ”äger” sina problem och möjligheter hävdas det. Ägandeskapet bekräftas genom en analogi till husägande. Analogier tillhör den grupp av associationstekniker som enligt Perelman (2005) strukturerar verkligheten genom att associera samman objekt från olika områden. Analogier är deskriptiva, de bevisar inte likhet eller etablerar identitet – de endast föreslår det (Gula, 2002). Perelman ser på analogin som en strukturlikhet. En typisk analogi har formen: Såsom A förhåller sig till B, så förhåller sig också C till D (Perelman, 2006:372). Perelman kallar de två första termerna, A och B, för *tema*, de två senare, C och D, kallar han för *foros*. En analogis funktion är att med hjälp av *foros* (som alltid uttrycker en mer välkänd relation, förhållande eller dylikt än temat) konstruera temat (som alltså är det som analogin handlar om) som strukturlikt *foros* (Rosengren, 1998). Till exempel kan utsagocitatets analogi med hjälp av Perelmans form struktureras och synliggöras på följande sätt: ”Såsom du äger dina problem och möjligheter, så äger en husägare sitt hus.” Det mindre kända (temat) och det analogin handlar om, det vill säga att människan äger sina problem och möjligheter, förklaras alltså via det mer välkända (*foros*), nämligen husägande. Från analogin går det sedan att på olika sätt skapa en metafor. För Perelman (2005) är metaforer kondenserade analogier genom fusion mellan tema och *foros*. Nämnad analogi går förslagsvis att sammansmälta via formen A är C till metaforen: ”Du är en husägare.” Analogin omgjord till metafor visar hur valet av *foros* i utsagocitatet har hämtats från ett allmänt känt och vardagsnära område som är lätt att identifiera sig med och lätt att förstå, och metaforen skulle lika gärna kunna vara ett simpelt påstående. Kondenseringen av analogin till metaforen ”du är en husägare” förtydligar alltså analogins identifikationspotential och manifesterar på så vis dess verkningsmekanismer. I och med att människans problem och möjligheter associeras med ägarskap skapas konnotationer till privat egendom, och principer gällande för privat egendom kan överföras på människan, till exempel individens rätt och frihet att själv disponera och göra vad hon vill med sin egendom, förstöra den om

hon så vill; men det betyder också att andra inte har rätt till egendomen, om inte ägaren ger sin tillåtelse (Patterson, 2005). Utsagocitatet resonerar i sådana banor, när dets hävdas att ”det er du som bestemmer hvordan du skal tenke og handle som huseier” (s.6) eller: ”Det krever mot å innse at det er opp til oss selv å håndtere de hendelsene livet utsetter oss for.” (ibid) Det är upp till människan själv att disponera sina resurser som hon själv vill, klokt eller destruktivt, ansvaret är hennes.

7.3 Människans frihet

Den frihet som främst förespråkas i NSF:s text är friheten att använda sig av sina inre resurser och möjligheter; friheten att kunna gå till sig själv för hjälp, vilket följande utsaga påpekar: ”Tanken er fri. Det er ingen andre som kan hindre deg i å lete etter dine egne kunnskaper. Ingen kan hindre deg i å bruke dine egne krefter.” (s.6)

7.3.1 Livet som abstrakt universellt värde

När begrepp som ”ansvar”, ”frihet”, ”livet” et cetera används som universella och abstrakta värden är de inget annat än redskap för övertalning. Perelman (2005:61) citerar E. Duprée som menar universella värden fungerar som ett slags ”åndelige værktøjer, som er aldeles adskillelige fra det stof, som de gør det muligt at forme. De er der forud for det øjeblik, hvor de tages i brug, og de forbliver intakte efter at have været brugt, og forbliver anvendelige, ganske som før, til nye opgaver”. Från en sådan utgångspunkten är följande utsagocitat intressant att se närmare på:

Selvhjelp gjør vondt. Det koster å mobilisere egne krefter, treffe egne valg, ta ansvar og forandre retning. Men bak smertene i en selvhjelpsprosess ligger den viktigste seieren et menneske kan vinne: selve livet – som leves slik du mener ditt liv skal leves – ut fra dine egne forutsetninger (s.9).

”Selve livet” i utsagocitatet fungerar just som ett abstrakt, universellt värde, som lockar som teleologisk slutmål bortom självhjälpsprocessens smärtor. Där finner människan sin frihet, där erhåller hon sin viktigaste seger: att leva sitt liv såsom hon själv menar det ska levas. Cruikshank (1999) visar hur självhjälp historiskt hör ihop

med tankar om liberal positiv frihet, som förespråkade att harmoni mellan individens intressen och statens skulle gynna det allmännas bästa. Så länge individer handlade i intresse av sitt eget välbefinnande handlade de även i samhällets intresse. Den princip som man tänkte reglerad och harmonierade denna process kallades för ”the standar of life”, en slags vagt definierad normaliseringsprocess som fick individers olika handlingar att gå i samma riktning. Kanske är det denna liberala positiva frihet som NSF menar finns bortom självhjälpsprocessens smärtor och som utgör människans viktigaste seger.

7.4 Människans psykologi

Enligt Foucault har den västerländska människan blivit ett ”bekännelsedjur”, och erkännandet av sanning har blivit ”kärnan i de individualiseringsprocedurer makten företar” (ibid, 1980:76-77). Rose (1999) anser psykologi och besläktade vetenskaper och discipliner har spelat en nyckelroll i fabriceringen av styrbara subjekt, och bistått den moderna politiska makten att styra människor i samklang med principer för liberalism och demokrati. Med detta teoretiska perspektiv i åtanke förs nu blickpunkten för min analys över på hur textens utsagor konstruerar människans psykologiska subjektposition.

7.4.1 Människans emotioner och romantikens anda

Det är ingen överdrift att kalla NSF:s text för en ”känslö- och bekännelsediskurs”. Texten innehåller flertalet utsagor med fokus på människans känslor och vikten av att känna. Ett par exempel: ”Smertefulle og vonde erfaringer representerer viktig kunnskap om eget liv og egen hverdag” (s.2), ”[å] føle er like naturlig for oss som å puste.” (s.7), ”[s]elvhjelp – å forstå hva, og hvorfor, vi føler” (s.7) eller ”[i] selvhjelpsarbeidet snakker vi om smerte som veiviser og drivkraft. Vi ber deg fokusere på de vanskelige følelsene.” (s.7) Premisserna för sådana utsagorna kan, enligt Perelman (1979; 2005), härstamma från platser (topoi) som handlar om värden och hierarkier som är att föredra. För utsagocitaten ovan rör det sig om topos för kvalitet. Platser för kvalitet kännetecknas till exempel av värden som det unika överlägsenhet, det ovanliga, det vanskliga, det svåra och det originella med

korrelativa föreställningar om det individuella (ibid, 1979:160). Platser för det kvantitativa kännetecknas däremot av det kvalitativas motsatser: stabilitet, varaktighet, objektivitet, universalitet, effektivitet, säkerhet. Platser för kvantitet karakteriserar ”den klassicistiska andan”, platser för kvalitet ”den romantiska andan”. Dessa platser utgör valmöjligheter av värden för argumentation. Ett sätt att synliggöra värdens normativa motsatser eller kunna rättfärdiggöra ett visst värdes underordnade placering gentemot ett annat är att som Perelman presentera dem som ”filosofiska par”. Typexemplet för ett sådant filosofiskt par är *skenbar/verklighet*. Det skenbara kan vara det som emanerar från det verkliga, döljer det eller avslöjar det. Endast verkligheten är det som har sant värde och ses på som kriterium eller norm för det som det skenbara kan uttrycka om det.

7.4.2 Kvalitativa vs kvantitativa topoi

Typiska filosofiska par för romantiken (ibid:164-65), där den första termen refererar till det skenbara och den andra till verkligheten, är exempelvis: förnuft/känsla, rationell/vital, social/individuell, vetenskap/liv, regel/spontanitet, universell/unik, rationellt varande/helhetlig människa, artificiell/naturlig, mekanisk/autentisk, vetenskap/visdom. Exempel på klassicismens par är formlös/organiserad, åsikt/sanning.

7.4.3 Utsagor i romantikens anda

Nedan har jag placerat ett urval av utsagor i texten under de filosofiska par som Perelman menar utmärker romantikens anda och topos för kvalitet. Genom begreppsparens kontrasterande värden, där den andra termen är normen och det som hävdas vara verkligt, kan de på ett grovt och schematiskt sätt synliggöra utsagornas kvalitativa värden och ge en fingervisning om den romantikens anda som existerar i diskursen. Jag påstår därmed inte kategoriskt att det enbart förhåller sig så. Naturligtvis går det att finna prov på och argumentera för topos för kvantitet i texten. Till exempel kan utsagan under begreppsparet *Mekanisk/autentisk* tolkas som en rent mekanisk och teknologisk syn på människans psykologi: hennes psykologi går att montera ned och sätt ihop igen allt efter behag och smak. Och värden är tänjbara och

möjliga att använda på olika argumentationsnivåer. Exempelvis kan en social grupp anses unik och reduceras till en samling individer (Perelman, 1979).

Förnuft/känsla:

Det kan bli en krangel. Og det er ofte grunnen til at vi ikke sier noe. "Fornuften" vår vil som regel unngå bråk, og nesten alle grupper har en fase som kalles "lyserød idyll". For å skape trygghet opprettholdes en overflateharmoni som egentlig skaper utrygghet – fordi ingen våger å si hva de egentlig tenker. Deltakerne kan prate seg bort fra kjerneproblemene, inntil de innser at konflikter er både viktige og nødvendige (s.14).

Rationell/vital:

Selvhjelp handler om hvordan du har det nå – ikke om hvorfor det er slik, eller hvem som har skylden (s.6).

Social/individuell:

Selvhjelp er en jobb du gjør for deg selv, men du trenger andre mennesker for å få det til (s.8).

Vetenskap/liv:

Og vi snakker om psykiske problemer som om det er en folkesykdom. Men det å slite med vanskelige følelser er ingen sykdom. Det er en sunn og naturlig reaksjon på hendelser livet utsetter oss for (s.8).

Regel/spontanitet:

Ann-Helen valgte å lytte til signalene som fortalte henne at akkurat nå - her, i dette øyeblikket – er det ett eller annet jeg må få fram. Hun gråt (s.14).

Universell/unik:

Men bak smertene i en selvhjelpsprosess ligger den viktigste seieren et menneske kan vinne: selve livet – som leves slik du mener ditt liv skal leves – ut fra dine egne forutsetninger (s.9).

Rasjonellt varande/helhetlig människa:

Hun vet at selvhjelp handler om å forstå med både hodet og hjertet – med både intellektet og følelsene (s.7).

Artificiell/naturlig:

Egentligen snakker vi om naturlige menneskelige egenskaper. Vi snakker om å leve slik at vårt indre ”jeg” harmonerer med det ”jeg”-et vi viser omverdenen. Som barn kunne vi dette (s.7).

Mekanisk/autentisk:

Alle årene vi har levd uten å bruke denne livsnøkkelen vår, har satt sine spor. Vi har lært oss måter å lure oss selv på. Og alle disse unnaluringsstrategiene våre er blitt så naturlige for oss at vi ikke aner at vi bruker dem. Vi har dannet oss et bilde av oss selv som vi må plukke fra hverandre og bygge opp på nytt (s.8).

Vetenskap/visdom:

Selvhjelp er å søke støtte og kraft hos mennesker som skjønner hva du holder på med (s.9).

De minner hverandre om at det er dem selv – og ikke fagfolkene – som er eksperter på deres eget liv (s.16).

7.4.4 Smärta som styrbegrepp

Känslan ”smärta” tillskrivs en betydelsefull roll för människans aktivering i NSF:s text. Det sker bland annat via argumentation med hjälp av troper, det vill säga ett ord som får en annan betydelse än det normalt har (Eide, 2004) som vägvisare och drivkraft:

I selvhjelpsarbeidet snakker vi om smerte som veiviser og drivkraft. Vi ber deg fokusere på de vanskelige følelsene. (s.7)

Tropen drivkraft kan närmast förstås som ekvivalent med ordet empowerment, som i översättning betyder exempelvis kraft. Tropen vägvisare har synonymer som *guide*, *ledsagare*, *ciceron*, *ledare* (Walter, 2007) och kan så förknippas med sakkunskap och auktoritet. Ordet smärta är i utgångsläget ett minusord, med andra ord är det ett negativt emotivt laddat ord (Anderson & Furuberg, 1996). När det associeras samman med drivkraft och vägvisare ges det i tillägg ett meningsinnehåll, som gör det till styrbegrepp. Det viktiga blir vad smärtan kan berätta för människan. Och vad smärtan berättar om och hur den argumentationen ser ut ska jag nu se närmare på.

7.4.5 Argument som strukturerar verkligheten: exempel och modell

Till att börja med: Hur argumenterar NSF för att smärta ska kunna vara ”vägvisare” och ”drivkraft” för människan? Ett möjligt svar på denna fråga ges i den del av informationshäftet som beskriver, citerar och didaktiskt kommenterar en självhjelpsgrupp i Ski. Gruppen består av sex deltagare, som alla tidigare under sina liv råkat ut för trafikskador. Jag fokuserar här speciellt på ett längre textutsagocitat som enligt min mening kan förstås som argumentation via exempel och modell. Textutsagorna har rubrikerna: ”Må vise smertene” och ”Astrid i fokus”. Argumentation med exempel och modeller ingår i den kategori av associationstekniker Perelman (2005) menar strukturerar verkligheten. Argumentation med exempel förutsätter existensen av vissa regelbundenheter, som exemplen konkretiserar. Denna argumentationsteknik tar sin utgångspunkt i det speciella tillfället och undersöker den lag eller den struktur, som detta tillfälle sägs uppenbara.

Rikedomen med argument med eksempel består i ”at den tillader – selv om eksemplet er enestående – at betone det ene eller det andet af dets aspekter og hver gang uddrage en lære, der passer til omstændighederne” (ibid:155). Argumentation med modeller är av stor betydelse i alla former för utbildning. Att utbilda någon är till största delen (enligt Perelman när han i en artikel dryftar modellens betydelse i utbildning), att ge personen en önskan om att likna en modell (ibid, 1979).

Må vise smertene

- Omgivelsene dine må se at du har det vondt, sier Sidsel. Steinar har nettop fortalt en historie om legen som mente at han smilte for mye. Steinar er en blid fyr. Han synes det er viktig å smile. Nå blir han minnet om at han også må gråte.

- Vi MÅ våge å vise fram det vanskelige også, dersom vi skal komme videre, sider Sidsel.*

Igjen ser vi gjenkjennende nikk.

Det er så lett å gjemme seg bak glade masker. Og så vanskelig å takle sorgen over å måtte si nei til noe som før var en selvfølge. Sonja snakker om den dårlige samvittigheten.

- Du sitter der, med ansvar for hus og hjem. Du orker ingen ting... Jeg føler at jeg må forsvare meg hele tiden.

- Hvorfor skal du det, spør Sidsel.*

- Nei, jeg har ingenting å forsvare. Når jeg har en dålig dag, så har jeg en dålig dag. Jeg kan ikke skamme meg over det.

Mange henger seg på. Samtalen får temperatur. Dålig samvittighet er et tema som berører alle. Frykten er at de skal gi opp, stenge seg inne og havne i hengemyra. De vet at det er den psykiske helse de må jobbe med for at den fysiske skaden de har skal gjøre minst mulig skade på livskvalitet og personlighet.

- Det der tar år. Men du greier det, sier Ann-Helen.*

Astrid har sittet i egne tanker en stund. Men nå er hun med.

- Så deilig å høre. For akkurat nå føler jeg at jeg er midt i den henemyra dere snakker om, sier hun.

Stemmen er uklar. Hun har det tydelig vondt, og signalene oppfattes raskt. De fem andre snur seg mot Astrid. Samtalen skifter karakter. Dette begynner å ligne en ”her og nå”- situasjon.

Astrid i fokus

Astrid: - Jeg har en dag eller to som er bra, men så ramler jeg ned igjen.

Sidsel: - Ta det med ro. Du kommer videre. Men det tar tid.

Astrid: - Nå har jeg sluttet å jobbe.

Sonja: - Så FLOTT! Det var godt å høre.

Astrid: - Men jeg er så fryktelig sliten.

Sonja: - Selvfølgelig. Du har gjort et kjempearbeid når du har greid å innse at du ikke klarer å jobbe.

Ann-Helen: - Har du godtatt det?

Astrid: - Nei.

Sidsel: - Jeg ser det på ansiktsuttrykket ditt.

Astrid: - Herregud. Det er så tøft. (s.18)

Det blir stille. Og det er viktig, for akkurat nå er stillheten den beste støten Astrid kan få. Vi har så lett for å hive oss frampå med råd. Eller komme med våre egne tilsvarende historier når noen forteller noe om seg selv. Men det er ikke andres råd og historier Astrid trenger. Hun trenger å høre seg selv si at livet hennes ikke er enkelt. Den beste hjelpen hun kan få er at hennes egne ord får lov til å fylle rommet. Hun må få anledning til å la erkjennelsen synke inn. Derfor betyr det mye for Astrid at de andre stopper opp et øyeblikk – og tier [...]

Astrid var den som var mest tilstede i dag (s. 17-18).

Utsagocitat börjar med att fastslå ”lagen” eller ”regelbundenheten” att smärta ”måste” visas. Omgivningen ”måste” kunna se att Steinar inte har det bra och han ”måste” också gråta. Därefter sätts smärta in ett slags orsak-verkan relation i form av ett villkorsargument, nämligen: om man ska komma vidare, så måste man också visa

fram det svåra. Mer än så får man inte veta om det hävdade sambandet mellan att visa smärta och komma vidare. Påståendet bekräftas däremot av igenkännande nickar från de övriga deltagarna.

7.4.6 Argumentum ad mentum

Diskussionen förs så via temat dåligt samvete in på fruktan att ge upp, stänga sig inne och fastna i gungflytet (hengemyra). Tropen gungfly är associationsrik och har synonymer som *sumpmark*, *moras*, *mosstäckt kärr*, *våtmosse*; *osäker situation* (Walter, 2007). Gungfly är alltså en farlig plats att vara på och dess konnotationer kan leda tankarna till aktivitetens antites, det vill säga passivitet. Passivitet kan således implicit framställas som något skrämmande och farligt, vilket förstärks av att deltagarna uttrycker en fruktan inför att ge upp. Men också av det exempel som beskrivningen av Astrids känslotillstånd utgör. Känslomässigt befinner hon sig mitt i det smärtsamma och fruktade gungflytet. Hennes röst är otydlig och det är uppenbart för alla att hon inte har det bra, och dialogen med henne avslutas med utsagan: ”Herregud. Det er så tøft.” Då exemplet appellerar till något obehagligt är det också ett *argumentum ad mentum* (Gula, 2002). Ett *argumentum ad mentum* försöker skrämman människor till en speciell handling eller till att acceptera en speciell trosats. Det följer bland annat formen: ”Om du inte gör P, så händer Q”, där Q är något fruktat (ibid:7). Överför man denna argumentationsform till exemplet går det att tolka fram och synliggöra ett slags central lärdom ur det, nämligen: ”Om du inte är aktiv, hamnar du i gungflytet”, där gungflytet innebär psykisk smärta. Passivitet tillerkänns smärta. På så vis kan de utsagor i texten som förmedlar budskapet att man ska lyssna till vad smärtan har att berätta fungera som styrbegrepp, eftersom minusordet smärta sammankopplas med passivitet och på så vis ges ett normativt meningsinnehåll. Som jag längre fram ska visa framträder det budskapet på andra ställen i texten.

7.4.7 Pastoral makt och argumentation via modell

Exemplet fortsätter med att redogöra för de olika psykoterapeutiska regler som gäller i situationen: det är viktigt med tystnad; Astrid behöver själv höra sin bekännelse att hennes liv inte är enkelt; hennes ord ska fylla rummet; hon ”måste” låta bekännelsen

sjunka ned. Exemplet innehåller det Foucault kallar för pastoralmakt, en maktform som härstammar från den kristna bekännelseakten och som ingår som teknologi inom dagens psykoterapi, pedagogik et cetera och är en del av den moderna liberal välfärdstatens individualiseringsprocess (Rose, 1999; Villadsen, 2007). I stället för att bekänna inför sin präst och Gud bekänner Astrid inför sig själv och de övriga deltagarna, som bekräftar bekännelsen. I och med att hon väljer att träda fram ur gruppen och som individ "vittna" om sin smärta får hon i texten positionen som modell. Hon blir det man ska efterlikna och texten avslutas med att berömma henne för det hon gjort: "Astrid var den som var mest tilstede i dag."

7.4.8 Dissociationsteknik

Tidigare har jag talat om Perelmans filosofiska par i samband med NSF som känslodiskurs. Här tänker jag visa hur jag-begreppet dissocieras, det vill säga sönderdelas, i NSF:s text med hjälp av denna teknik. Begrepp kan dissocieras för att undvika inkompatibiliteter, alltså för att undgå motsägelser. Perelman (2005) nämner som exempel på tekniken Kants berömda dissociation av begreppet verklighet i en fenomenal verklighet, styrd av den universella determinismen, och en nominal verklighet, närmare bestämt tingen i sig, där kausaliteten råder via frihet. På så vis undvek Kant den logiska motsägelse det skulle innebära att hävda människans moraliska ansvar och frihet i en värld styrd av universell determinism. Från exemplet med Kant går det att skapa ett prototypiskt filosofiskt par som man enligt Perelman återfinner direkt eller indirekt i alla dissociationer: *sken-verklighet*. Term I, det vill säga sken, motsvarar det uppenbara, det som visar sig, det omedelbara, det direkt upplevda. Term 2, det vill säga verklighet, kan endast förstås via term I, då term 2 är resultatet av en dissociation som utförts inom term I och med avsikten att eliminera de inkompatibiliteter som kan uppstå mellan olika aspekter av term I. Term 2 har alltså en privilegierad position i förhållande till term I och får därigenom också en normativ funktion (ibid:172).

7.4.9 Analys av utsagocitat: topos för kvalitet

Jag ska nu analysera följande utsagocitat med hjälp av Perelmans teori om dissociation av begrepp:

Egentlig snakker vi om naturlige menneskelige egenskaper. Vi snakker om å leve slik at vårt indre "jeg" harmonerer med det "jeg"-et vi viser omverdenen. Som barn kunne vi dette. Vi gråt da vi følte ubehag og smilte da vi følte oss vel. Og ett eller annet sted inne i oss vet vi fortsatt hva som er best for oss. Vi vet hvilke drivkrefter vi har, og hva som gjør oss vondt. Men vi vet ikke at vi vet, fordi vi har stengt våre dypeste tanker og behov inne i et indre rom som vi ikke våger oss inn i.

Vi tror det er lettere å late som om vi har det bra enn det er å gå inn i dette indre rommet vårt for å finne ut hvordan vi egentlig har det. "Være glad"-leken er en av strategiene vi bruker for å slippe å kjenne etter. Noen leker også "symptom"-leken som går ut på å gjøre seg mer hjelpeløse enn vi egentlig er. Mange gjør det. De lytter til det ytre "jeg"-et som tror at den eneste løsningen er å sitte på gjerdet og vente. Men da undertrykker de samtidig det "jeg"-et som sier at ventetiden er vond. (s.7)

Till att börja med ska jag försöka svara på frågan vad slags värdepremisser argumentationen bygger på. Huvudsakligen verkar de vara hämtade från topoi som handlar om det som är att föredra och då från de kvalitativa platser som enligt Perelman (1979) motsvarar romantikens värden och hierarkier, där till exempel det naturliga är att föredra framför än det artificiella, den helhetliga människan framför den rationella, det spontana framför det regelstyrda. Dessa värden återfinns i utsagocitatet. Där talas det om att människan någon gång under sin levnad stängt inne och förträngt sitt naturliga sätt att visa sina känslor på bakom strategier som "vara-glad-leken" och "symptom-leken". Hos den vuxna människan harmonierar inte längre det inre känslotillståndet med det yttre, vilket det dock gjorde under barndomen. Och människan måste återupptäcka sin naturliga och undanträngda känsløharmoni. Argumentationen kan sammanfattas med Perelmans filosofiska par *artificiell-naturlig*, där artificiell motsvarar term1 och naturlig term 2.

7.4.10 Dissociation av jagbegreppet

Det som, enligt min mening, argumentationstekniskt görs i NSF:s text är att människans "jag" dissocieras i ett "yttre jag" och ett "inre jag", vilka motsvarar paret artificiell-naturlig. Det yttre jag:et har status av term 1 medan det inre jag:et har status av term 2, vilket visas genom de olika egenskaper de båda delarna associeras ihop med. Det yttre jag:et är det som visas omvärlden och associeras ihop med strategier som "vara-glad-leken", "symptom-leken"; det är den röst som säger till människan att "den eneste løsningen er å sitte på gjerdet og vente", med andra ord vara passiv.

Det inre jag:et säger däremot till människan att "ventetiden er vond". Människans inre psyke utgörs även av platser och rum, där förträng kunskap om vad som är bäst för henne, kunskap om hennes drivkrafter och vetskapen om vad som orsakar henne smärta placeras. Då dessa platser och rum är förlagda inne i människans psyke är det möjlig att tolka dem som olika aspekter av människans inre jag. På detta sätt kan människans inre jag associeras samman till en term, som omfattar budskapet:

1. Kunskap om vad som är bäst för människan.
2. Troppen drivkraft.
3. Passivitet är smärtsamt.

På så vis är det möjligt att ge det inre jag:et argumentationens normativa funktion. Det yttre jag:et representerar däremot den smärtsamma passiviteten och människans artificiella del. En dissociation av människans jag i paret *yttre jag - inre jag* möjliggör att en plausibel inkompatibilitet som att passivitet skulle kunna vara något både bra och dåligt eller en del av människans natur elimineras. Genom analysen framträder en av diskursens möjlighetslagar som Foucault menar bland annat utgörs av regler för hur begrepp sammankopplas och vad det pratas om (Schaanning, 2000). Som jag tidigare varit inne på visar också denna analys att passivitet i texten sammankopplas med minusordet smärta, vilket ger smärta ett normativt meningsinnehåll och gör ordet till ett styrbegrepp i texten.

7.4.11 Människans försvarsmekanismer

Den människa som förespråkas i NSF:s text är en sorts helhetlig människa, där känslor och intellektet är i jämnvikt:

Hun vet at selvhjelp handlar om å forstå med både hodet og hjertet – med både intellektet og følelsene. (s.7)

Och där det inre känslotillståndet avspeglar sig i den yttre hållningen:

Fra Sidsel fikk hun bekreftelse på at det hun følte var i tråd med signalene hun ga. Astrid var lei seg – og så lei seg ut. Hennes ytre og indre stemte. (s.19)

Detta värdes topos, närmare bestämt den plats varifrån värdet helhetlig människa hämtats, kan enligt Perelmans terminologi utgöras av romantikens anda (ibid, 1979). En rad olika orsaker till varför denna helhetlighet inte kommer till uttryck eller förträngs förklaras i texten med att människan inte förstår att hon klarar av att hjälpa sig själv, att hon inte förstår hur det ska gå till, eller att hon inte vågar tro på sina egna krafter (s.5). Till dessa orsaksförklaringar tillkommer hindrande "försvarsmekanismer" (s.16), "hålla-sig-undan-strategier" (s.8) och olika strategiska "lekar" (s.7). Alla dessa utsagor konstituerar en förändringsbar människa, då hon antingen kan ges kunskap eller upplysas om att hennes försvar och strategier är felaktiga och därför måste omkonstrueras, som följande utsagocitat hävdar:

Og alle disse unnaluringsstrategiene våre er blitt så natrulige for oss at vi ikke aner at vi bruker dem. Vi har dannet oss et bilde av oss selv som vi må plukke fra hverandre og bygge opp på nytt. (s.8)

Verben "plocka isär" och "bygga upp" i utsagocitatet skapar illusionen av att det mänskliga självmedvetandet, självet, jaget et cetera är monterbart. I utsagan används de som en självklarhet men retoriskt har de status som troper, alltså de ges annan betydelse än de normalt har och kan fungera som metaforer (Eide, 2004; Rosengren, 1998), när de sammankopplas med människans bild av sig själv. Verbens källområden

(deras inarbetade område, till exempel bilverkstad, löpande band, urmakeri, IKEA-möbler, all slags monteringsindustri och så vidare) överförs till målområdet, som är det mänskliga medvetandet bestående av biologiska strukturer och biokemiska processer. När utsagan hävdar att människans självmedvetande är monterbart beskriver den alltså inte på något sätt ett verkligt fenomen. En effekt som enligt min mening kan uppnås genom att troper som plocka isär och bygga upp används till att beskriva människans självmedvetande är att det som i diskursen anses vara felaktigt beteende, exempelvis passivitet, kan associeras med det som ska eller måste plockas isär och önskvärt beteende, exempelvis aktivitet, med det som ska eller måste byggas upp. Konstruktionen av mänskliga försvarsmekanismer som "hålla-sig-undan"-strategier, eller "vara glad"-leken och "symptom"-leken (s.7) med mera skapar så möjligheter att hävda att människor måste "omkonstrueras" på ett visst sätt, eftersom dessa försvarsmekanismer är onaturliga och felaktiga. Enligt Cruikshank (1999) är denna strategi - att rikta förändringen mot subjektiviteten hellre än miljöfaktorer - typisk för hur medborgarskapsteknologier fungerar i västliga demokratier. Försvarsmekanismsagorna kan därför förstås som styrbegrepp och som sådana utgör de också makt knuten till NSF:s vetandepraktik.

KAPITEL 2

8.0 BERÄTTARSTÄMMANS SUBJEKTPOSITION

Den makt som enligt Cruikshank (1999) kan förknippas med medborgarskapsteknologier är "will to empower", alltså viljan att representera andra och tala i andras sak. I detta kapitel ska jag se hur "will to empower" kan framträda i texten genom att analysera de olika subjektpositioner berättarstämman intar och hur textstämman skapar antimodellpositioner att vända sig bort från och modellpositioner att sträcka sig mot.

8.1 Berättarstämman som undervisare och språkrör för traditionella värden

Jag börjar med att analysera berättarstämman som undervisare och språkrör för traditionella värden. En undervisande text kan genremässigt utifrån Perelmans teori placeras inom den demonstrativa genren. Under antiken var det den genre som stod för hyllnings- och klandertal. Perelman ger denna genre en central position i sin teori (Rosengren, 1998). Det demonstrativa talet och texten söker skapa uppslutning kring gemensamma värden och innehar därför social legitimitet. Den som utbildar - till skillnad från den som propagerar - har fått i uppdrag av en samfällighet att göra sig till språkrör för de värden som samfälligheten erkänner, och såsom språkrör åtnjuter utbildaren en prestige som hänger samman med denna funktion och kan luta sig mot det sociala anseende den grupp utbildaren representerar i publikens ögon. På det viset, menar Perelman, är den som undervisar, då denne försvarar eller förmedlar redan givna värden, mycket lik den talare som håller ett demonstrativt tal. Såväl det demonstrativa som det undervisande talet eller texten syftar till att skapa en viss disposition hos åhörarna, nämligen en disposition att handla på ett visst sätt (Rosengren, 1998; Perelman, 2006).

NSF:s text förmedlar inga nya värden i ett samhälle där liberala värden som individuell frihet och autonomi och egenansvar är rotfästade (För en analys av neoliberalismens genomslag i Norge och västvärlden se t. ex. Harvey, 2005; Eriksen & Vetlesen, 2007; Sejersted, 2005). I NSF:s text finns flera utsagor som visar häftets

social legitimitet. Det ges ut med hjälp av bidrag från Sosial- og Helsedepartementet (s.2) och Nasjonal plan for selvhjelp citeras (s.7) , en tidigare justitieminister för Venstre får låta sin stämna bli hörd (s. 10) och exempelvis omtalas Stortingsmelding nr 16 93/94, där självhjälpsarbetet för första gången nämns i ett politiskt dokument (s.18). Denna sociala legitimitet förstärker häftets ethos, det vill säga dess moraliska trovärdighet (Eide, 2004).

Textutsagorna undervisar om självhjälp, många gånger med hjälp av selektiva definitioner. Det som kännetecknar en selektiv definition är att man i definiens, det vill säga det som definierar, endast tar upp de upplysningar som är väsentliga i en given situation. Dock verkar det inte existera någon skarp gräns mellan selektiva definitioner och övertalningsdefinitioner, där definiens rymmer en subjektiv uppfattning (Jørgensen & Onsberg, 2008). Följande utsagocitat är till exempel möjligt tolka som både selektiv definition och övertalningsdefinition av självhjälp: "[s]elvhjelp er å forstå hva vi gjør med andre mennesker, og hva vi tilater andre å gjøre med oss" (s.3). Utsagan placerar definiendum, det vill säga "sjelvhelp", i en viss kategori mellanmänskliga relationer, där vissa principer för interaktion gäller och inte andra. Andra liknande exempel är: "[s]elvhjelp er å lytte til det smertefulle for å finne ut hva det vil fortelle oss" (s.7), "[s]elvhjelp er å skaffe seg mot og ork til å prøve" (s.5), "[s]elvhjelp er å ta eierskap til egne problemer" (s.6), "[s]elvhjelp – å våge og se hvor vi feiler" (s.7). Att självhjälpsbegreppet kan användas fritt och efter passande syfte är kanske ingen märkvärdighet, då det inte existerar någon slutgiltig och auktoritativ definition av självhjälp eller självhjälpsgrupper (Hjemdal & Nilsen et al, 1998).

Då NSF:s häfte placeras inom den demonstrativa, undervisande genren kan det uppstå en inkompatibilitet mellan häftet som kunskapsförmedlare och utsagor i texten som "[en] selvhjelpsgruppe er altså ikke et kurs der du tilføres kunnskap utenfra, men et forpliktende arbeidsfellesskap der du henter din kunnskap innenfra" (s.11) eller "[s]elvhjelp bygger på kunnskap du allerede har" (s. 7). Utsagor av detta slag kan lätt skapa en bild av att kunnskap endast kommer inifrån individen eller gruppen, vilket emellertid motsägs av att häftet lär ut begrepp som 'här och nu –reaktioner' (s.11), 'spegling' (s.16) , vad slags 'försvarsmekanismer' och 'lekstrategier' (s.7) som

deltagarna ska vara observanta på, hur människans medvetande är uppdelat i ett inre jag och ett yttre jag (ibid) et cetera. Men tolkar man däremot utsagorna som exempel på "reminiscenser" från tiden innan NSF bildades ur Angstringen blir de kontextuellt begripliga. Angstringens självhjälpsarbete byggde exempelvis under 90-talet på tankegången att den enskilde skulle växa inifrån och att det inte skulle komma någon utifrån eller uppifrån som skulle hjälpa, handleda eller lära upp (Selvhjelp på norsk, 1995:33). På så vis kan utsagor i texten som "[s]elvhjelp bygger på kunnskap du allerede har" (s. 7) eller "[d]e minner hverandre om at det er dem selv – og ikke fagfolkene – som er eksperter på deres eget liv" (s.16) härröra från det Foucault kallar för hågkomstfält, alltså förflutna diskurser man förhåller sig till i form av vidareföring (Schaanning, 2000). Ett plausibelt hågkomstfält i detta sammanhang kan civilsamhællediskursen vara. Utsagocitaten är i linje med denna tankegång. Och utsagor rörande exempelvis subsidiaritetsprincipen, ett begrepp inom civilsamhællediskursen (Berggren & Trägårdh, 2006), existerar i periferin i NSF:s diskurs (se Talseth & Hoel, 2000:34). Subsidiaritetsprincipen innebär en skepsis gentemot en intervernerande stat och hävdar principen att mänskliga problem primärt bör lösas där de först uppstår. Först som sista utväg bör statens ordningar användas (Lorentzen, 1994). Andra exempel på diskursiva hågkomstfält i texten är ovan nämnda Stortingsmelding nr 16 93/94 "Lat ikkje graset gro att millom grannar: Om viderføring av arbeidet med Frivillighetssentraler" (s. 18).

I texten existerar även rena hyllningsutsagor till självhjælpsfenomenet såsom "[m]en bak smertene i en selvhjælpsprosess ligger den viktigste seieren et menneske kan vinne: selve livet [...]" (s.9) eller "[j]eg måtte bli menneske for å bli en god leder" (s.24-25).

Med denna analys som bakgrund ska det inte vara problematiskt att placera texten som hemmahörande i den demonstrativa genren och berättarstämman subjektposition som undervisare med social legitimitet och förmedlare av traditionella värden. Frågan vidare blir nu: Hur undervisar och argumenterar stämman?

8.2 Berättarstämman som expert

Tonen i berättarstämman kan av och till uppfattas som docerande och allvetande om människan, vilket följande utsagocitat är ett prov på:

Selvfølgelig håper vi på en ridder. Eller en hjelpende engel som ordner opp i livet vårt slik at smertene og problemene forsvinner. Hvem gjør ikke det? Vi mennesker er slik. Vi håper at "noen" eller "noe" skal løfte problemene vekk slik at vi blir glade og lykkelige. Mange av oss tviholder på dette håpet i årevis. Fordi vi ikke forstår at vi er i stand til å hjelpe oss selv. Fordi vi ikke forstår hvordan vi skal få det til. Eller fordi vi ikke våger å tro på våre egne krefter (s.5).

Självklart, säger berättarstämman, hoppas människor på en riddare, eller en hjälpande ängel som ordnar upp i människors liv och problem och frågar retoriskt vem som inte gör det. Inom retoriken räknas retoriska frågor till kategorin troper. En fråga är retorisk när den ställs i syfte att indirekt hävda eller förneka något (Corbett & Connors, 1999). Berättarstämman vet hur människor är och hur de fungerar, vad de inte förstår och vad de är kapabla till. Stämman använder sig av personligt pronomen första person pluralis vi och ger på så sätt utsagorna universell giltighet.

8.2.1 Argument baserade på verklighetens struktur

Utsagocitatet avslutas med en uppradning av orsaks-konjunktionen eftersom (fordi), vilket förmedlar att berättarstämman känner till den kausalitet som styr människan och att argumentationen har formen av orsak-verkan. Den ingår således i den associationsteknik Perelman (2005) kallar argument baserade på verklighetens struktur. Lejonparten av dessa argument appellerar till successionssamband, som förhållandet mellan orsak och verkan, eller till samband av koexistens. Paradigmfallet för sammankoppling genom succession är "biljardbollsuppfattningen" av orsak och verkan. Det är en horisontell relation, då den skapar relationer mellan fenomen som befinner sig på samma nivå (ibid, 2005; Rosengren, 1998). Genom att hävda kausalt samband mellan fenomen kan argumentationen röra sig mot sökandet efter orsaker, mot effekternas determination och mot en värdering av ett faktums konsekvenser. När

det handlar om intentionella handlingar ”ledsages årsagens determination af motivets, det motiv, der har igangsat selve handlingen” (Perelman, 2005:121).

I och med att berättarstämman hävdar att den känner till effektens determination, nämligen att människan inte besitter den kunskap berättarstämman förfogar över eller att hon saknar självtillit till egna krafter, tillskansar den sig legitimitet att upplysa om orsakerna och kan fortlöpande i texten presentera effekternas antidot: självhjälp. Här är det den undervisande experten som talar. Denna position framkommer med all tydlighet i nästa utsagocitat:

Venner og familie kan ønske deg alt godt. Men de er ikke i ditt sted og skjønner kanskje ikke at en selvhjelpsprosess må medføre mye prøving og feiling. Du skal teste ut nye tanker og nye handlingsmønstre. Innimellom kommer du til å oppføre deg ”rart”, og mennesker som står deg nær kan ha et ubevisst ønske om at du skal bli ditt ”gamle jeg” igjen. Derfor er det ikke sikkert at den speilingen du får fra dine nærmeste er det som får deg fremover. Mange velger derfor å starte bevisstgjøringsarbeidet i en selvhjelpsgruppe, det alle er i tilsvarende situasjon. Det gir både trygghet, støtte og gjenkjennelse. Det trenger du (s.9).

Berättarstämman vänder sig nu direkt till den enskilde läsaren genom att personligt pronomen andra person singularis används. Tonen blir på så sätt mer personlig och tillitsskapande. Berättarstämman vet effekterna av en självhjälpsprocess och argumentationen har en orsak-verkan komponent, med andra ord rör det sig om argumentation via succession. Berättarstämman driver tesen att det är bättre att genomföra en självhjälpsprocess tillsammans med andra med liknande erfarenheter än göra det själv.

8.2.2 Modus ponens

Argumentationens successionsform framträder tydligare om man omformulerar orsaksutsagorna till ett argument i modus ponens form. Modus ponens är en metod för bekräftelse och har formen:

Om **p** så **q**.

p.

Alltså **q.** (Weston, 2000)

Modus ponens använd på utsagocitatet:

1. Om du ska testa nya tankar och nya handlingsmönster, så kommer du då och då att uppföra dig konstigt.
2. Du testar nya tankar och nya handlingsmönster.
3. Alltså kommer du då och då att uppföra dig konstigt.

Orsaken tillskriv till exempel endast en effekt, nämligen att man kommer att uppföra sig konstigt. Att en orsak skulle kunna ha flera och kanske motstridiga verkningar såsom att somliga blir mer lugna, andra mer insiktsfulla eller att flera orsaker kan leda till en och samma effekt utesluts via reducering till endast ett orsak-verkan samband. Teoretiskt är orsak-verkan samband komplicerade (se t. ex. Sosa & Tooley, 2007) och då man väljer ut en orsak till att vara "orsaken" reflekterar det blott ens intressen och markerar ingen distinktion i verkligheten mellan orsaker och endast möjliggörande förhållanden (Garrett, 2006). Utsagans enkla kausalitetsförklaring bidrar, i mina ögon, till att styra läsaren mot accepterande av utsagocitatets tes, deltagande i självhjälpgrupp, hellre än att den blottlägger ett oomkullkastligt kausalsamband.

Berättarstämman presenterar också en tilläggspremiss: människor som står en nära kan ha en omedveten önskan om att man ska bli sitt gamla jag igen. Denna misstänksamhet gentemot vänner och familj är enligt Perelmans teori en orsak-verkan argumentation, då den tillskriver dem omedvetna motiv och intentioner. När berättarstämman så lagt dessa premisser som grund presenterar den sin lösning på problemet med hjälp av konklusionsindikatorn därför: *Därför* är det inte säkert speglingen vänner och familj ger leder till önskat resultat och *därför* väljer många att börja sitt insiktsarbete i självhjälpgrupper.

8.2.3 Argumentation genom appell

Att ”många” väljer självhjälsgrupper innebär att denna utsaga appellerar till människors behov av social tillhörighet (appeal to bandwagon). Denna argumentationstyp används bland annat som försäljningsargument i reklam (Gula, 2002). Hur många ”många” faktiskt är och hur många av självhjälparna i populationen som inte väljer deltagande i självhjälsgrupper redogörs det inte för.

Den näst sista utsagan i utsagocitatet, att insiktsarbetet i en självhjälsgrupp ger ”både trygghet, støtte og gjenkjennelse”, kan verka hoppingivande. Trygghet, stöd och igenkännande är närmast basala sociala behov och appellerar till de flesta människor. Denna slags appellargumentation (appeal to hope) kan sammanfattas i en grundform: ”Om man gör P, så kan Q hända; därför, om man vill att Q ska hända, gör man P.” (ibid:9) Utsagans retoriska kraft går att synliggöra med hjälp av denna grundform genom att omformulera den till exempelvis: ”Om man deltar i en självhjälsgrupp, så kan man få trygghet; därför, om man vill ha trygghet, deltar man i en självhjälsgrupp.”

Avslutningsvis framträder tydligt berättarstämmans ”will to empower” och expertposition samt den makt som är sammanflätad med dessa, då den konstaterar: ”Det trenger du.”

8.2.4 Berättarstämmans subjektposition vs människans subjektposition

Som undervisande expertstämman placerar sig berättarstämman i texten hierarkiskt över människans subjektposition. Från den platsen kan berättarstämman uttala sig om människan och bestämma hennes olika positioner. Utifrån det fokuset ska jag här analysera hur berättarstämman dels skapar positioner som ”brukare”, ”hjälpare” och ”offer” och dels genom att uppdelat dem i modell och antimodell önskar styra läsaren mot modellpositionen. En kategorisering av NSF:s text i antimodellpositioner och modellpositioner är kanske inte lika enkel att peka på som en motsvarande kategorisering av exempelvis en sedelärande historia eller saga för barn skulle kunna vara. NSF:s text talar inte explicit om antimodeller och modeller. Men genom att textutsagor framställer en viss typ av egenskaper som negativa och en viss typ som

preferabla sker en uppdelning i motpoler i texten. Och med hjälp av Perelmans begrepp antimodell och modell ska jag försöka frambringa och visa dessa dikotomier.

8.2.5 Brukarpositionens antimodell

Berättarstämma inleder med att nämna ett par negativa associationer ordet brukare kan förknippas med och vilka negativa effekter ordet kan ha:

Bruker av hva? Av andres barmhjertighet? Andres kunnskaper? Andres penger? Å kalles "bruker" kan lett gi en følelse av å være en unyttig forbruker av andre menneskers tid og tjenester. Det er lett å få dålig samvittighet. Føle at en selv er ubrukelig. "Mottaker" har den samme effekten. Det er lett å tro at å trenge hjelp er det samme som passivt å motta det hjelpeapparatet finner det for godt å gi (ibid:21).

Det som sker här kan förstås som konstituerandet av en antimodellposition. En antimodell tjänar, enligt Perelman (2006), till att avskräcka människor från den. Den kraftfulla effekt en antimodell kan utöva illustrerar Perelman genom att bland annat citera Chevalier de Méré:

I notice too that we do not merely avoid people we do not like, but hate everything connected with them and wish to resemble them as little as possible. If they praise peace, they make us wish for war; if they are pious and lead well-ordered lives, we want to be dissolute and disorderly. (ibid:366-7)

Så kraftfulla reaktioner tror jag inte NSF:s antimodell väcker hos någon. Men i den associeras negativa egenskaper som "onyttig", "obrukbar", "dåligt samvete" ihop med utsagan "Det er lett å tro at å trenge hjelp er detsamme som passivt å motta det hjelpeapparatet finner det for godt å gi". En association innebär att ett element närmas ett annat och de båda likställs (Perelman, 2005:82). Denna likställning av passivt mottagande av hjälp med till exempel en negativ egenskap som "onyttig" skapas genom att berättarstämman i utsagocitatet hävdar att ordet mottagare har samma effekt som det tidigare nämnda ordet brukare. På så vis kan passivt mottagande av hjälp från hjälpapparaten laddas med negativ innebörd och en antimodell skapas, vari

passivitet som något negativt ingår. Motsatsen till antimodell är modell, det vill säga en person eller struktur som upphöjs till allas imitation (ibid, 2006:364).

8.2.6 Brukarpositionens modell

Hur ser nu den modellposition av brukare ut som berättarstämman vill människor ska efterlikna och forma sig efter? För det första ska den bygga på det demokratiska värdet likvärdig. Mötet mellan brukaren och experten ska vara likvärdigt. Med det menas att båda är experter på var sitt område och därför har de båda något viktigt att bidra med. Ett tänkbart närvarofält, det vill säga redan existerande diskurser om samma ämne, som man kan låna beskrivningar från, kan här vara Opptappingsplan for psykisk helse 1999-2008. Där framhålls brukarens inflytande på behandlingsprocessen och att det ska visas respekt för brukarens kompetens. För det andra ska människan i modellpositionen ställa frågor till sig själv som ”[h]va er mitt problem?” (s.22) och ”[h]vilke drivkrefter har jeg som jeg kan dra nytte av i min egen endringsprocess?” (ibid). Genom att ställa det slags frågor till sig själv ska hon bli medveten om sin egen brukarroll, hävdar berättarstämman. Och den argumenterar pragmatiskt, närmare bestämt att ett faktum värderas utifrån dess konsekvenser (Perelman, 2005), när den lovar att ”[j]o mer vi greier å hente frem av våre egne ressurser og drivkrefter, desto mer kan vi ta i bruk av den fagkunnskapen hjelperen sitter inne med” (s.22) och den fortsätter:

Slik gjør vi ”bruker” til et positivt ord. Vi blir aktive brukere av de mulighetene som finnes – både i oss selv og i hjelpeapparatet . Det er noe ganske annet enn å sitte passivt og motta. (s.22)

Får man tro berättarstämman råder ett positivt korrelationssamband mellan egna resurser och drivkrafter och tillgodogörande av hjälparens yrkeskunskap. En kvantitativ insats från brukaren leder till en kvantitativ belöning för denne, alltså ju mer personen anstränger sig, desto mer får han/hon igen av hjälparen. På så vis lockar modellpositionen med belöning för egeninsats. Genom att ladda modellen med värden som likvärdighet och belöna egeninsats är det möjligt att hävda, liksom stämman gör, att ordet brukare förändrat sin kvalitativa natur: det har förändrats från att vara ett negativt ord till att bli ett positivt ord. Denna slags argumentation har likheter med det

Perelman kallar för "överskridelsesargument" (ibid:129). Det är en argumentationsteknik inom gruppen för association via succession och bygger på tanken att gradvisa förändringar av kvantitativ natur följs av motsvarande gradvisa förändringar i kvalitativ natur. Via en sådan argumentationsteknik görs så modellpositionen attraktiv samtidigt som berättarstämman avslutningsvis påminner brukaren om modellens antimodell: "å sitte passivt og motta."

8.2.7 Hjälpärpositionens antimodell

I en varnande och misstänksam ton konstituerar berättarstämman hjälparens antimodell: att hjälpa människor är positivt, men en hjälpare kan både missbrukas eller själv missbruka sin roll till att uppnå egna fördelar (s.22). Och berättarstämman fortsätter med att redogöra för hur epitet som "barmhärtig samarit" och "Florence Nightingale" bidrar till att förstärka myten om hjälparen som snäll och oegennyttig, vilket kan resultera i att hjälparen i sin strävan att leva upp till dessa ideal till slut själv behöver hjälp och: "Slik kan hjelperen bli en martyr, og en "barmhjertig samaritan" bli et skjellsord vi bruker på mennesker som ikke evner å sette grenser for sitt eget liv." (s.23) I antimodellen placeras således den uppoftande och gränslösa hjälparen. Dock existerar hos hjälparen andra motiv än att endast gränslöst vilja hjälpa, nämligen makt:

Noen kan også velge "samaritan"- rollen fordi den inneholder makt. I det øyeblikket vi har muligheter til å hjelpe et annet menneske, er det lett å tenke at vi også har makt over det mennesket som trenger vår hjelp. Det finnes mange som bevisst eller ubevisst velger hjelperrollen for å få denne makten. De styrker sin egen selvfølelse ved å opprettholde myten om at hjelperen er den som kan og vet mest. (s.23)

Ordet makt kan förknippas med synonymer som *herravälde*, *styre*, *inflytande* (Walter, 2007) och kan på så vis utgöra ett hot mot människans autonomi. Detta autonomihot förstärks under argumentationens gång. I början av utsagocitatet påstår stämman att "några" kan välja samaritrollen, eftersom den innehåller makt. Lite längre fram förstärks påståendet då stämman nu hävdar att "[d]et finnes mange som bevisst eller ubevisst velger hjelperrollen for å få denne makten". Två argumentatoriska ting sker här enligt min mening. För det första. Förskjutningen i argumentatorisk styrka från

”några” till ”många” närvarogör hotet mot människans autonomi , det vill säga det placeras främst i medvetandet vilket gör det omöjligt att negligera (Perelman, 2005) Att skapa närvaro för vissa element man önskar framhåll är en central teknik inom retoriken: ”Forskellige teknikker har i denne sammenheng været anbefalet af retoriklærerne. Denne vedholdende insisteren har kunnet opnås ved gentagelse, ved akkumulation af detaljer og ved accentuering af visse passager.” (ibid: 71). För det andra. Berättarstämman känner till motivet hos dessa hjälpare: det stärker deras självkänsla att upprätthålla myten om att hjälparen är den som kan och vet mest. Berättarstämman argumenterar således utifrån orsak-verkan, där motivet antas igångsätta handlingen. Och motivet är hjälparens egenvinst, det vill säga genom att veta mer än brukaren får hjälparen bättre självkänsla. Hjälparen är alltså den som profiterar på en asymmetrisk relation inte brukaren. Detta slags argumenterande som utsagocitatet innehåller och som bidrar till att skapa hjälparens antimodell möjliggör associationer som att en asymmetrisk relation är profiterande och ett maktutövande som hotar människans autonomi och livsvärdighet.

8.2.8 Hjälparpositionens modell

Då antimodellen frambringats till existens kan berättarstämman gå vidare med att presentera hjälparmodellen. Den framträder genom att hjälparen ”måste” ställa sig följande frågor:

- *Hvorfor er jeg en hjælper?*
- *Hva har jeg som brukeren av min hjelp kan dra nytte av?*
- *Hvordan når jeg frem til drivkrefterne i de menneskene jeg vil hjelpe?*
- *Hvordan reagerer jeg når mine hjelpetiltak blir tatt imot?*
- *Hvor søker jeg hjelp når jeg blir frustrert og sliten? (s.23)*

Hjälparen ska bland annat fråga sig själv om sitt syfte och medvetandegöra sig om det. Här kan antimodellen avskräcka hjälparen från att utöva makt mot brukaren, en makt som kan förstås som asymmetrisk relation, självprofiterande, hot mot autonomi och likvärdighet. Antimodellen kan även upplysa om det negativa med att vara en

uppooffrande och gränslös hjälpare, vilket skulle kunna utgöra ett hinder för hjälparen att, som modellen vill, nå fram till brukarens egna ”drivkrafter”.

8.2.9 Offerpositionens antimodell och modell

Den sista antimodellen berättarstämman konstituerar är offrets antimodell. Till denna position räknas att bli offer för sin egen roll, offer för myten om sin egen hjälplöshet. Hjälparen, tillfogar berättarstämman, kan bli offer för myten om att hjälp är ”en enveisprosess der det kun er hjelperen som skal gi” (s.23) och berättarstämman fortsätter:

Ordet ”offer” signaliserer at du befinner deg i en situasjon som du ikke har herredømme over. Det kan kjennes godt å innta offerrollen, fordi den signaliserer at du er uten ansvar og skyld. Men selv om du for eksempel ikke har ansvar for ulykken som gjorde deg lam, har du ansvar for at det livet du lever som lam blir best mulig. (s.23)

Antimodellens offerroll kan förstås som positionen för alla dem som vill undslippa ta ansvar i livet och väljer ”offerrollen som mestringsstrategi” (s. 23). Men ansvar för hur hon lever sitt liv oavsett lyte har människan, framhäver berättarstämman, och sätter på så sätt standarden för offrets modellposition: ansvar. Till modellpositionen kan offer för sjukdom, olyckor, system och andra människors behandling räknas, det vill säga de som *är* offer och inte *väljer* att vara det. Här liksom vid de tidigare modellpositionerna ska människan ställa en rad insiktsgivande frågor till sig själv, frågor som är viktiga, enligt berättarstämman, i självhjälsarbetet:

- *Er jeg et offer?*
- *Vil jeg fortsette å være et offer?*
- *Hvem har nytte av min offerrolle?*

8.2.10 Sammanfattning

Avslutningsvis presenterar jag i tabellen nedan en kortfattad sammanfattning av det jag uppfattar utgör de dikotomiska nyckelbegreppen inom de olika positionernas antimodeller och modeller:

	Antimodell:	Modell:
Brukare:	Passiv	Aktiv
Hjälpare:	Asymmetrisk relation	Symmetrisk relation
Offer:	Inte ta ansvar	Ta ansvar

8.3 Den paternalistiska berättarstämman

Textens berättarstämma kan skifta position och tonläge och röra sig från expert och undervisare till att närmast tala i paternalistisk ton om människan. Den uttrycker sig i vi-form, som förmedlar att den har universell kunskap om och erfarenhet av det den talar om:

Vi tror det er lettere å late som om vi har det bra enn det er å gå inn i dette indre rommet vårt for å finne ut hvordan vi egentlig har det. "Være glad"-leken er en av strategiene vi bruker for å slippe å kjenne etter. Noen leker også "symptom"-leken som går ut på å gjøre seg mer hjelpeløse enn vi egentlig er. Mange gjør det. (s.7)

Utsagocitatet ovan framkallar bilden av människan som ett litet barn, när den tillskriver henne lekbeteende. Leken och barnet är starkt förknippande med varandra i vår kultur och därför symboliskt förbundna med varandra. I Perelmans argumentationsteori sammanställs symboliska förbindelser med koexistensförbindelser, det vill säga argument som sammankopplar verkligheter som befinner sig på olika nivåer och där den ena framställs som uttrycket för eller en manifestation av den andra (Rosengren, 1998). Den symboliska förbindelsens likhet med koexistensförbindelsen förklarar Perelman med att "den eksisterer mellem symbolet og det, som dette fremkalder og som karakteriseres ved en *participationsforbindelse*, anbragt i en mytisk eller spekulativ vision af en helhed, som både symbolet og det symboliserede er dele af" (ibid:141). Denna

participationsförbindelse, eller med andra ord delaktighetsförbindelse, skapas alltså genom att symbolen är del av en helhet. Ordet ”lek” ingår som del av barnets beteende och kan därför förbindas med det. Den retoriska figur som ordet lek i utsagocitatet kan förknippas med är *metonymien*, som bland annat innebär att delen ersätter helheten, till exempel ”stål” för ”svärd” (Eide, 2004).

Hur kan den hierarkiska position som berättarstämman talar från förstås? Perelman (ibid:143) nämner tillsammans med koexistensförbindelserna exempelvis beteendehierarkier som argumentationsteknik. De bygger på att det råder enighet om den hierarki man utgår från: ”Kun i et samfund, som tillader et aristokratisk samfundssyn, er de adeliges opførsel ædel og de gemenes (det vil sige den brede befolknings) gemen.” (ibid:144) Exempel på beteendehierarkier är människans överlägsenhet gentemot djuren, de vuxnas gentemot barnen. Från dessa hierarkier kan man sedan dra moraliska slutsatser som ”uppför dig inte som ett vilt djur”; ”uppför dig som en vuxen”.

När berättarstämman påstår att några/många också leker ”symptom”-leken som går ut på att göra sig mer hjälplösa än de egentligen är, talar berättarstämman till människan från samma beteendehierarkiska position som en vuxen som moraliskt tillrättavisar sitt barn.

8.4 Berättarstämman som ars prædicandi

Avslutningsvis ska jag analysera hur det i texten argumenteras för de faser som leder mot självhjälp. Jag har valt att här kalla berättarstämman ars prædicandi. Termen ars prædicandi betyder konsten att predika, det vill säga att uppläsa och sedan förklara Guds ord i bibeln. Denna undervisningsform uppkom under medeltiden och var ett sätt att kunna förklara det heliga ordet för okunniga lekmän (Johannesson, 2005). I häftets näst sista kapitel kommer berättarstämman in från sidan och kommenterar, förklarar och ger mening till det som berättarjaget säger. Tekniken har därför likheter med predikantens. Genom att kalla stämman för ars prædicandi synliggörs något av den pastoralmakt Foucault menar fortfarande existerar i dagens psykoteraeutiska bekännelseteknologier liksom stämmans position som ”will to empower”.

8.4.1 Argumentation via ethos och argumentum ad verecundiam

Häftets näst sista kapitel heter ”jeg måtte bli menneske for å bli en god leder” (s.24-29) . Rubrikutsagan är av vikt i argumentationen. Den berättar om det villkor som gäller för att bli en ”bra” ledare, nämligen att man först måste bli människa. Ordet människa fungerar i utsagan som abstrakt, universellt värde, med andra ord är det obestämt och kan därför tjäna som redskap till övertalelse (Perelman, 2005). Det är svårt att vara emot det. I utsagan ges begreppet människa ett positivt värde, eftersom det som sägs emanera från henne är bra: att vara människa är en förutsättning för att bli en bra ledare. På så vis kan den människa som självhjälpsfaserna (återkommer till dem nedan) leder till associeras med något positivt och eftersträvarsvärt. Detta lockande slutmål tjänar som rubrik till avsnittet. Tillsammans med avsnittets rubrik inleds avsnittet med en sammanfattning av berättarjagets erfarenheter av självhjälpsfaserna:

Han er sjef. Han går fra lederjobb til lederjobb. Men Trygve (47) har oppdagat at han bytter jobb hver gang han støter på problemer som blir for personlige. Nå bruker han selvhjelp for å finne ut hvorfor. Trygve har vært gjennom mange faser. (s.24)

Här är det inte Trygve (en synonym) själv som talar. Utsagocitatet är skrivet som en ingress, vanlig inom media, och som i kondenserad form presenterar en artikels innehåll och som ska väcka läsarens nyfikenhet för det. Trygves ethos, det vill säga en persons moraliska karaktär som förutsättning för hans trovärdighet (Eide, 2004), redogörs det för: han är chef. Besläktat med ethosbegrepp är ”autoritetsargumentet” (argumentum ad verecundiam), vilket innebär att en persons eller en grupps prestige används till att få anslutning till en tes (Perelman, 2005:135). Trygves samhällsposition som chef innebär prestige och kan tänkas bidra till att förstärka tilltron till det som sägs om honom och det han själv berättar. Trygves berättelse om hur självhjälp hjälpt honom liksom deltagarna i självhjälpsgruppen i Ski bekräftar tesutsagan ”[s]elvhjelp er for alle – uansett rolle og livssituasjon” (s.3); han är en person med statusposition i samhället som behövt självhjälp för att ordna upp i sitt liv. I utsagocitatet sägs det att Trygve nu använder självhjälp för att få veta orsakerna till varför han byter jobb varje gång han stöter på problem som blir för personliga.

Trygves sätt att använda sig av självhjälp innehåller ett löfte om självhjälp som blottläggare av orsaker och kan således utgöra ett alternativ och ett hopp för alla dem som önskar komma tillrätta med sig själva och sina liv. Därefter tar Trygve själv till orda och börjar berätta om sig själv och sina problem. Nu är Trygve berättarjaget och hans position i texten är talarens. Han talar direkt till publiken/läsarna:

Egentlig har jeg ingen sans for å være anonym. Jeg liker å stå for det jeg sier og gjør. Men kravet til å være "vellykket" er stort i mitt miljø. Jeg er ikke kommet så langt at jeg våger å stå frem med mine personlige problemer [...] (s.26)

- Jeg tok gode eksamener, fikk interessante jobber. Jeg fulgte hele "familie, hund og Volvo"-oppskriften. Alt gikk min vei, og jeg trodde at jeg elsket utfordringer. Jeg skiftet jo jobb i ett sett. Og hver gang jeg sluttet et sted, sa jeg til meg selv at det var fordi jeg ville videre. (ibid)

Trygves moraliska trovärdighet (ethos) förstärks av hans ödmjuka framtoning när han erkänner att han, som gillar att stå för vad han säger och gör, saknar mod att träda fram under riktigt namn. Hans liv innehåller välkända gemensamma värden – bra examina, intressanta arbeten, materiell standarstatus. En grundläggande värdegemenskap mellan en talare och en publik/läsare är en viktig identifikationsfaktor för att en argumentation ska kunna vinna gehör. Enligt Perelman är gemensamma värden mellan talare och publik framför allt en viktig princip för det demonstrativa talet, som handlar om att hylla eller kritisera ett fenomen. Utan denna grundläggande värdegemenskap mellan talaren och publiken förmår övrig argumentation intet (Rosengren, 1998). Som jag varit inne på tidigare kan NSF:s häfte placeras inom den demonstrativa genren, då det är en skrift som undervisar och upplyser om självhjälp. I Trygves berättelse kommer denna genre till uttryck, eftersom han vittnar om hur självhjälp förändrat hans liv och han talar utifrån en statusposition.

Trygve fortsätter sin berättelse med att det nu inte är lika lätt som tidigare att byta jobb för honom. Efter många problem på Trygves arbetsplats krävde så hans chef att extern arbetsmiljöexpertis skulle kallas in och:

fordi han hade hørt om selvhjelp som metode for å bedre arbeidsmiljøet, ville han at vi skulle kontakte Norsk selvhjelpsforum. Ut fra det han fortalte syntes jeg det virket

komplett idiotisk. Men det ble til at vi gjorde en avtale om et to dagers kurs. Og på ett eller annet tidspunkt gikk det opp noen små lys. (ibid)

Trygve uttrykker først sterk skepsis gentemot chefens forslag om å kontakta NSF. Men småningom hender något som verkar ha gett honom frö av insikt. Utsagocitatet bygger på detta sätt upp en dramaturgisk förväntan kring fenomenet självhjälp. Allt det jag tidigare varit inne på: rubrik, ingress, ethos, värdegemenskap skulle kunna omfattas av den retoriska termen *exordium*. Exordium är det tals inledning som ska antyda ämnets art och väcka åhörarnas intresse, välvilja och förtroende (Johannesson, 2005).

8.4.2 Textens två stämmor

Efter denna inledning sker så en berättarteknisk förändring i texten. Två stämmor börjar samtidigt tala till läsaren. Denna tudelning ser ut på följande sätt:

Fikk lyst til å prøve
FASE 1: AKSEPT OG
MOTIVASJON

- Du aksepterer at du har et problem du ønsker å gjøre noe med.
- Du aksepterer at det er deg selv som har ansvaret for å få til en forandring, og at du har krefter i deg som gjør at forandring er mulig.
- Det gir deg motivasjon til å prøve. (s.27)

” I ettertid har jeg skjönt at jeg egentlig har vært veldig usikker på mine lederegenskaper. Men der og da trodde jeg at jeg var verdens tryggeste menneske. Problemet – slik jeg så det – var at bedriften ikke likte min lederstil. Og at jeg innså at jeg måtte forandre meg dersom jeg ville beholde jobben. Jeg ble faktisk motivert til å gå i gang med dette selvhjelpsopplegget” (s.27)

Berättarjaget Trygve fortsätter sin berättelse i jag-form. Men inifrån sida kommer den tidigare berättarstämman som *ars prædicandi* och vänder sig direkt till läsaren via du-form och förklarar vad som sker. Trygves berättelse blir liksom predikantens bibeltext en berättelse som måste tolkas och förklaras. Och den positionen behåller berättarstämman under resten av kapitlet. Processen mot självhjälp beskrivs i texten

som sex faser som i turordning avlöser varandra. Hierarkiskt placerar berättarstämman sig över Trygves berättelse genom att den har tolkningsföreträdet och då den är placerad på vänster sida om Trygves text. I den västerländska kulturen läser man från vänster till höger och berättarstämmans placering gör således att läsarens blick tenderar att först fästa sig vid den. I tillägg skrivs de olika fasernas namn i versaler, vilket närvarogör vad som läggs vikt vid. På dessa sätt säkras berättarstämmans förklaringsposition, eftersom Trygves berättelse kommer att läsas först efter berättarstämmans förklaringar och i och med det reduceras till illustration. I min analys nedan av de fem olika faserna fram mot den sjätte slutfasen och målet börjar jag med berättarstämmans utsagor och rör mig därefter till Trygves berättelse för att analysera hur den illustrerar och konkretiserar berättarstämmans eller eventuellt bryter mot den.

Den överordnade argumentationen i kapitlet ”Jeg måtte bli menneske for å bli en god leder” utgörs, som jag ser det, dels av argumentation med illustration, dels av successionsargumentation. Perelmans teori om successionsargumentation har jag presenterat tidigare i analysen, men en ytterligare teoretisk genomgång av den ser jag ändå som nödvändig innan jag börjar själva analysen, enär kompletterande teoretiska aspekter av begreppen ska belysas.

8.4.3 Successionsargument

Successionsargument tillhör den grupp associationstekniker som baserar sig på verklighetens struktur. Argument som är baserade på verklighetens struktur utgår från det som redan uppfattas som givet: fakta, sanningar och antaganden om verkligheten. Huvuddelen av dem appellerar till successionssammankopplingar, som förhållandet mellan orsak och verkan (Perelman, 2005). I successionssammankopplingar relateras fenomen på samma nivå, det vill säga relationen är horisontal. Påståenden om fenomenens kausala förbindelser kan, enligt Perelman (ibid), leda argumentationen mot sökandet efter orsaker, verkningarnas determination och mot värdering av orsakens konsekvenser. Det pragmatiska argumentet är exempel på värdering av orsakens konsekvenser. Genom att orsakernas värde reduceras till konsekvensernas kan det pragmatiska argumentet ge intrycket, att alla värden är av samma slag. Perelmans

invändningar mot det pragmatiska argumentet är bland annat svårigheterna med att kunna avgränsa den obestämda följd av en handlings konsekvenser och problemet med att kunna tillskriva en handlings konsekvenser, som oftast är resultatet av en sammanblandning av flera händelser, en enkel orsak. En och samma orsakskedja kan även värderas olika beroende på om man betraktar den som en följd av orsaker och verkningar eller som ett förhållande mellan medel och mål, alltså som processer, vilket förutsätter att intentionella element kommer emellan. I en medel-mål argumentation tillskrivs medlet endast relativt värde, eftersom det är avhängigt av det värde man tillskriver målet, som betraktas som oberoende. Ett medel kan förändras till mål beroende på om man värdesätter eller devalverar det (ibid).

8.4.4 Argumentation genom uppdelning

En argumentationsteknik Perelman nämner bland de olika successionsargumenten är ”den etapevise proces” (ibid:128). Det är en uppdelningsstrategie, som bygger på att övervinna en distans mellan talarens teser och de teser som är kända av publiken. Istället för att talaren direkt tar publiken från A till D delar han/hon upp tematiken och når detsamma resultatet gradvis: ”I stedet for at gå fra A til D, sætter man sig for først at bringe samtalepartneren til B, og derfra till C og sluttelig til D. Det er den etapevise proces.” (ibid) Till denna divisionsteknik hör motsättningen mellan den kvantitativa och den kvalitativa förändringen, det vill säga vid vilken tidpunkt en kvantitativ skillnad blir till en kvalitativ skillnad.

8.4.5 Argumentation via illustration

Argumentation med illustration tillhör den kategori associationstekniker som strukturerar verkligheten genom att de arbetar med generaliseringar från ett eller flera enskilda fall för att upprätta mönster, strukturer och lagbundenheter (Rosengren, 1998). Till dem räknar Perelman också exempel och modeller. I Perelmans teori används exempel för att genom generalisering få fram något allmängiltigt ur ett eller flera enskilda fall. Illustrationer däremot används just för att illustrera, konkretisera något allmänt och generellt. Med Perelmans egna ord: ”Mens argumentet ved eksemplet tjener til at fundere dels en forventning, dels en regel, spiller det partikulære tilfælde en helt anden rolle, når regeln allerede er accepteret: Det tjener

väsentligst til at illustrere denne, det vil sige give den et vist nærvær i bevidsheden. Af denne grund bør illustrationen - mens eksemplets virkelighed altid bør forblive ubestridt – især forbløffe forestillingsevnen. Den måde, hvorpå det partikulære tilfælde fremhæves og beskrives, vil væsentligst afhænge af den rolle, som det skal spille i argumentationen: Skal det tjene til at fastslå regeln på induktiv vis, eller til at give den et nærvær?” (Perelman, 2005:149). Retoriskt fungerar exempel och illustrationer främst till att lyfta fram vissa aspekter av verkligheten hellre än andra för att på så sätt inrikta publikens tänkande och närvarogöra dessa aspekter (Rosengren, 1998).

8.4.6 Analys av självhjälpsprocessens sex faser

Fas 1: Accept och motivation

Fikk lyst til å prøve FASE 1: AKSEPT OG MOTIVASJON

- Du aksepterer at du har et problem du ønsker å gjøre noe med.
- Du aksepterer at det er deg selv som har ansvaret for å få til en forandring, og at du har krefter i deg som gjør at forandring er mulig.
- Det gir deg motivasjon til å prøve. (s.27)

” I ettertid har jeg skjönt at jeg egentlig har vært veldig usikker på mine lederegenskaper. Men der og da trodde jeg at jeg var verdens tryggeste menneske. Problemet – slik jeg så det – var at bedriften ikke likte min lederstil. Og at jeg innså at jeg måtte forandre meg dersom jeg ville beholde jobben. Jeg ble faktisk motivert til å gå i gang med dette selvhjelpsopplegget” (s.27)

Den första fasen kallas för ”AKSEPT OG MOTIVASJON”. Versalutsagan kan gälla som intentionselement. Det är det element som enligt Perelman (ibid) infogas när en orsakskedja ska beskrivas som en process, det vill säga som medel-mål, där de olika delarna tillskriv endast relativt värde, eftersom de är avhängiga det värde man tillskriver målet. Utsagan ”Fikk lyst til å prøve” väljer jag kalla för stickord och associationsförbindelse till Trygves berättelse. Berättarstämmans du-utsagor under denna fas liknar ett orsak-verkan-resonemang, vilket kan förtydligas på följande vis:

1. accepterar man att man har ett problem man önskar göra någonting åt och
2. accepterar man att man själv har ansvaret för förändring och krafter i sig som möjliggör förändring
3. ger det motivation till att pröva.

Genom att berättarstämman två första du-utsagor placeras i följd efter varandra och att de liknar premisserna i en villkorssats kan de associeras ihop och skapa intrycket av att de kausalt och relationellt tillhör varandra och leder till en slutsats: motivation. Denna transitivitetsskedja sammanbinds av att den tredje du-utsagan säger: "[d]et gir deg motivasjon til å prøve". Effekten av argumentationen kan på så vis bli att intrycket skapas att det finns endast ett sätt att erhålla motivation på, nämligen genom att acceptera premisserna. I denna kvasilogiska argumentationsform ligger, som jag ser det, en tydlig konstituerande makt i utsagorna. Alternativa möjligheter presenteras inte, vilket innebär att du-utsagornas påståenden får stå oemotsagda.

Hur kan Trygves berättelse tjäna som illustration till berättarstämman du-utsagor? Berättarstämman använder till exempel ord som *acceptera*, *ansvar*, *krafter i sig*, vilka inte går att återfinna i Trygves berättelse. De är berättarstämman egna. Trygve talar däremot om att han ansåg problemet var att hans företag inte gillade hans ledarstil och att han "insåg" att han måste förändra sig för att inte förlora jobbet. Och han blev faktiskt "motiverad" till att starta sitt självhjälpsupplägg. Ordet "acceptera" som används i du-utsagorna har synonymer som *anta*, *godta*, *säga ja till*, *godkänna*, *gå med på*, *motta*, *erkänna*; *finna sig i*, *nöja sig med*, *foga sig i*, *svälja* (Walter, 2007). Acceptera är inget ord som öppnar upp för dialog, snarare kan det ha underkastelseaspekter vid sig, till exempel "svälja" eller "foga sig i" och pastoraliska aspekter som "säga ja till" eller "erkänna". Att acceptera sina problem, sitt ansvar, sina inre krafter och på så vis få motivation verkar därför gälla mer som ett direkt budskap till läsaren utan att det tydligt konkretiseras i Trygves sidoberättelse. Trygves berättelse lyckas därför inte i mina ögon helt illustrera berättarstämman du-utsagor om att acceptera gett Trygve motivation, mer verkar Trygves rädsla för att förlora sitt arbete ha kunnat vara en motiverande faktor. Stickordet, fick lusta att pröva, återfinns

inte heller i Trygves berättelse vilket annars också kunde tänkas ha varit motivationsfrämjande.

Fas 2: Från passiv mottagare till aktiv deltagare

<p>Skummelt og ubehagelig FAS 2: FRA PASSIV MOTTAKER TIL AKTIV DELTAKER</p> <ul style="list-style-type: none"> • Du begynner å forstå at selvhjelp ikke handler om å motta råd, men om å dele opplevelser – her og nå. • Du gir uttrykk for dine reaksjoner på det andre sier, og tar inn over deg hvordan andre reagerer på deg. Gjennom å se på reaksjoner som oppstår, får du øye på dine ubevisste tanker og handlingsmønstre. (s.27) 	<p>” Jeg ble med i en gruppe som bestod av mennesker i tilsvarende situasjon som meg selv, og de første møtene var fæle. Seks mennesker med store ”ledermuskler” sloss om å ta føringen. Ingen ville være den første til å si noe om seg selv, i frykt for å gjøre seg sårbar. Sant å si pratet vi mye piss, inntil Johan – som er personalsjef i en bank – skar igjennom. Han ble så provosert av noe jeg sa at han bannet så det lyste.</p> <p>- Du har faen ingen grunn til å sitte her og være så jævle kjepphøy. Jeg er nervøs, og jeg regner med at du synes at dette er minst like ubehagelig. La oss snakke om hvorfor vi er redde, sa han. Det synes jeg var modig gjort!</p> <p>Etter den episoden ble stemningen lettere. Men vi slet fortsatt med å få til det der med speilingen, som altså handler om å gi uttrykk for hvilke reaksjoner vi skaper hos hverandre. For å få til en slik prosess må alle være villige til å delta. I gruppa vår var det de samme som snakket hele tiden, og det ble slik at jeg sa takk for meg.</p> <p>Men prosessen min var tydeligvis i gang, for jeg kjenner at jeg registrerte mine egne følelser mye tydeligere enn før. Jeg ble f.eks. usannsynlig forbannet på personalsjefen da han antydte noe om min såkalte selvgodhet. Før hade jeg bare spøkt det bort.” (s.27)</p>
--	---

Den andra fasens intentionselement utgörs av ”FRA PASSIV MOTTAKER TIL AKTIV DELTAKER”. Stickord och associationsförbindelse är ”Skummelt og ubehaglig”. Processen mot selvhjelp övergår nu från accept och motivation till en slags självförståelsefas, där du:et börjar förstå att selvhjelp inte handlar om att motta råd utan om att dela upplevelser här och nu och att bli medveten egna och andras reaktioner. Berättarstämmans du-utsagor och stickord verkar också bli konkretiserade i Trygves berättelse: exempelvis kan personalchefens utbrott mot Trygve och hans förmaning ”[l]a oss snakke om hvorfor vi er redde” konkretisera att selvhjelp handlar om att dela upplevelser. Och när Trygve säger att han registrerar sina känslor mycket tydligare än förr, och att han blev förbannad på personalchefen kan berättarstämmans du-utsagor om att uttrycka sina reaktioner på det andra säger komma till uttryck. ”Skummelt og ubehaglig” som stickord till berättelsen kan återspeglas i Trygves

berättelse i och med att det existerar en fruktan hos deltagarna för att visa sin sårbarhet. Berättarstämman och Trygves berättelse kompletterar varandra, då berättarstämman säger: ”[d]u ger uttryck for dine reaksjoner på det andre sier, og tar inn over deg hvordan andre reagerer på deg.” I Trygves berättelse får man veta att detta heter ”speiling”. Här verkar även en regel för grupprocessen infogas med budskapet om vikten av att vara aktiv. Spegling förutsätter nämligen att alla är villiga att delta. Då det inte blev så lämnade Trygve gruppen.

Fas 3: Bli kjent med

<p>Bakenforliggende årsaker FASE 3: BLI KJENT MED</p> <ul style="list-style-type: none"> • Du blir oppmerksom på dine symptomer og smerter og begynner å skjønne hva du må jobbe med. • I perioder blir livet vanskeligere enn før, fordi du ser de vanskelige sidene dine. • Men du får også øye på din egen styrke og dine egne muligheter (s.28). 	<p>” Jeg ble mer og mer klar over at jeg egentlig var usikker på mine egne kvalifikasjoner som sjef. Og jeg begynte å forstå det kona hadde prøvd å fortelle meg lenge, at det var flukt fra utfordringer – og ikke behov for utfordringer – som gjorde at jeg til stadighet skiftet jobb.</p> <p>Det var en ekkel oppdagelse. Jeg fantaserte om å slutte. Gi opp. Droppe alt som het lederansvar. Men så kom jeg på at jeg skulle gjøre som jeg pleier når jeg må foreta vanskelige valg på jobben. Jeg satte opp en liste over positive og negative faktorer – og fant ut at jeg faktisk hadde lyst til å fortsette som leder.</p> <p>Men jeg måtte gjøre noe med den tøffe masken min. Og for å gjøre noe med den, måtte jeg gjøre noe med årsaken til at jeg spilte tøff. Jeg måtte finne ut hvor usikkerheten min satt. Hun som hjalp oss i gang i gruppa hadde snakket mye om å våge bli redd. Det ante meg at hun var inne på noe.” (s.28)</p>
--	---

Under fas 3 utgörs intentionselementet av ”BLI KJENT MED” och stickord och associationsförbindelse är ” Bakenforliggende årsaker”. Under denna fas blir du:et uppmärksam på sina symptom och smärtor och börjar förstå vad det måste jobba med. I perioder blir livet tufft, hävdar berättarstämman, eftersom du:et ser sina problematiska sidor. Men du:et kommer också att märka sina styrkor och möjligheter. Onekligen skapas intrycket av profetsia och horoskopförkunnelse i och med att berättarstämman uttalar sig så säkert om vad som nu kommer att ske: ”[d]u blir oppmerksom på...”, ”[i] perioder blir livet...”, ”[m]en du får også...”. Den närmast garanterar framtidens händelser vilket stärker dess position som sakkunnig och ars prædicandi. Berättarstämmans säkra fastställande om kommande händelser frammanar en bild av att processen mot självhjälp innehåller lagar och

regelbundenheter som styrs av en egen logik. Dessa du-utsagor kan finna sin illustration i Trygves berättelse: Han förstod att han måste göra någonting åt sin ”tuffa mask” och orsakerna till att han spelade tuff. Hans liv blev problematiskt och ett tag övervägde han sluta som chef. Sina styrkor och möjligheter verkar han så ha fått upp ögonen för genom att sätta upp en pro- et contralista.

I fasens associationsförbindelse, bakomliggande orsaker, ligger ett löfte om att under denna fas uppenbaras orsakerna till du:ets problem. Och Trygves berättelse leder till att söka efter dem i sig själv och att själv göra någonting åt dem, då den på olika sätt betonar individen: Trygve *själv* måste göra någonting åt sin tuffa mask och han *själv* måste göra någonting åt orsakerna till att han spelade tuff, och orsaken till hans problem verkar ha varit att han inte vågat bli rädd. Således existerar även i Trygves berättelse den individkonstituerande makt som ständigt närvarogör och pockar på individen framför andra kontextuella aspekter, och som enligt Cruishank (1999) är typisk för medborgarskapsteknologier.

Fas 4: bearbeta

Tok meg selv på alvor

FASE 4: BEARBEIDE

- Gamle tanker du tidligere har brukt krefter på å motarbeide, begynner du nå å bearbeide.
- Nye tanker og følelser dyttes ikke ubearbeidet ned i underbevisstheten.
- Du har skjönt at du ikke skal dvele over fortiden, men du må jobbe deg gjennom sorgen over valg som har vist seg å være feil. (s.28)

” Jeg hadde noen tøffe måneder.

Forsvarsmekanismene mine fungerte ikke lenger, og jeg husker noen personalmøter hvor jeg var så usikker og redd at jeg knapt våget å si et ord. Det var fristende å ta på seg den gamle rollen og gjemme redselen bak fleip og kjappe kommentarer. Men jeg lot usikkerheten komme, og jeg oppdaget at jeg overlevde. Til min forbauselse oppdaget jeg at jeg også greide å gjøre jobben min, selv om jeg ikke markerte meg så tydelig som før. ” (s.28)

Den fjärde fasens intentionselement är ” BEARBEIDE” . Och stickord och associationsförbindelse till berättelsen är ” Tok meg selv på alvor”. Du:et uppges under denna fas börja bearbeta tankar det tidigare använt krafter på att motarbeta, och

nya tankar och känslor förpassas inte obearbetade ned i dess undermedvetande. Hur kan då dessa du-utsagor illustreras i Trygves berättelse? Han pratar om försvarsmekanismer som slutade fungera och att han lät sin osäkerhet visa sig. På så vis kan hans berättelse fungera som konkretisering och illustration av berättarstämman du-utsagor, förvisso vagt och utan precisa detaljer. Ord som gamla och nya tankar och gamla och nya känslor använder han till exempel inte. Den sista du-utsagan uppifrån räknat har jag däremot svårt se konkretiserad i Trygves berättelse, nämligen att du:et i denna fas har förstått att inte uppehålla sig vid det förflutna utan måste arbeta sig genom sorg över val som visat sig vara fel. Trygve berättar om sin osäkerhet och om sin förvåning, då det visade sig att han klarade av sitt arbete när han lät sin osäkerheten visa sig. Han nämner ingen sorg över sitt förflutna och över felaktiga val. Berättarstämman förefaller mig därför rikta detta du-budskap direkt till läsaren utan konkretisering i Trygves berättelse.

Fas 5: integrera

Mer kreativ

FASE 5: INTEGRERE

- Du er i ferd med å forstå hva som bor i deg og du begynner å bruke denne kunnskapen om deg selv.
- Du våger å oppføre deg annerledes enn før – og begynner å føle deg så sikker at du takler eventuelle negative reaksjoner uten å falle tilbake i en rolle du ikke lenger vil ha. (s.29)

” Etter hvert skjønte jeg at det ikke var farlig å føle seg på tynn is innimellom. Og da jeg skjønte det, ble jeg mindre fokusert på å dekke over usikkerheten min, noe som igjen gjorde at jeg kunne konsentrere meg mer om å gjøre en god jobb. Sett sånn i ettertid virker det såre logisk og enkelt. Men i vireligheten var det en voldsom omveltning. Jeg måtte snu om på hele tankegangen min. Og jeg måtte tåle at et par kolleger kom med noen bemerkninger om at jeg virket mindre dynamisk. Men jeg følte at jeg var på riktig spor. Det kjentes godt. Forholdet hjemme ble bedre. Ungene begynte å fortelle meg om opplevelsene sine, og jeg oppdaget at det var fordi jeg hørte bedre etter. Unger merker tydeligvis slikt.” (s.29)

Intentionselementet i den femte fasen är ”INTEGRERE” och stickord och associationsförbindelse är ”Mer kreativ”. Enlig berättarstämman är du:et under denna fas i färd med att förstå vad som bor i det och börjar använda denna kunskap om sig själv. Berättarstämman översta du-utsaga kan tänkas konkretiseras i Trygves berättelse, då Trygve berättar att han småningom förstod att det inte var farligt att av och till känna sig vara på ”tunn is”. Han blev mindre fokuserad på att dölja sin

osäkerhet vilket gjorde att han kunde koncentrerar sig på att göra ett bättre jobb. Även den andra du-utsagan kan tänkas illustrera Trygves berättelse när han återger, att han fick anmärkning från ett par kolleger på att han inte var lika dynamisk som förr och han tålde det. Stickordet och associationsförbindelseordet till Trygves berättelse är ”Mer kreativ”. Kreativ kan betyda *skapande, nyskapande, nydanande, idérik, produktiv, initiativrik, uppfinningsrik, påhittig, fantasirik, fyndig* (Walter, 2007). Kreativ är alltså laddat med positiva värderingar och kan därför fungera som plusord (Andersson & Furberg, 1996). Det nämns under den näst sista fasen i självhjälpsprocessen och förmedlar ett budskap om att kedjan av linjära faser nu har lett fram mot något positivt. Och under denna fas blev Trygves koncentration bättre och han kunde, som han säger, göra ett bra jobb och relationen till barnen blev bättre. En paradox mot kreativitetsbudskapet smyger sig dock in, när Trygve uppger att ett par kollegor samtidigt anmärker att han verkade ”mindre dynamisk”, vilket skulle kunna tyda på mindre kreativitet heller än mer.

Fas 6: sista fasen

Evig prosess SISTE FASE

- Selvhjelp er som å sykle. Når prosessen først er i gang, vil den fortsette. Du har lært å leve her og nå. Og nådd inn til de verktøyene du har for å takle livets forandringer. (s.29)

Trygve har fortsatt problemer på jobben. Det er tøffe tider og uro i næringslivet. Men han er ikke urolig med hensyn til sine egne kvalifikasjoner. Han vet hvor han er sterk og har innsett i hvilke situasjoner han må søke hjelp og støtte fra andre. Neste gang han skifter jobb, har han lovet seg selv at det blir for å bytte til noe annet og bedre, ikke for å løpe fra sin egen frykt for å mislykkes. (s.29)

Den sjätte fasens intentionselement är ”SISTE FASE”. Stickord och associationsförbindelseord till sidotexten är ”Evig prosess”. Berättarstämman börjar med liknelsen ”[s]elvhjelp er som å sykle”. En liknelse är en jämförelse. Ifall jämförelsen inte är formellt uttryckt är det en metafor (Eide, 2004). Utsagan som metafor skulle således bli: självhjälp är att cykla. Utsagans källområde ”att cykla” (dess inarbetade område) överförs till ett för ordet främmande område ”självhjälp” (dess målområde). På så vis konstrueras likheter mellan de båda områdena. Liknelsen bevisar ingenting, den säger endast att de båda områdena på något sätt liknar varandra

(Corbett & Connors, 1999). Den aspekt vid att cykla som berättarstämman valt ut för att belysa självhjälpsprocessen är att färdigheten är ihållande, vilket säkert är igenkännbart för de flesta som kan cykla. Andra aspekter vid cykling som att ramla, bli påkörd, få punktering et cetera skulle om de samtidigt nämndes skapa negativa associationer till självhjälp och göra fenomenet mindre attraktivt. Du:et har under denna sista fas lärt sig att leva här- och nu. Vad som menas med här- och nu förklaras tidigare i häftet: "Det er evnen til å ta inn over seg reaksjonene som oppstår – og evnen til å gi uttrykk for dem som øves opp i en selvhjelpsgruppe. Vi kaller det "her og nå"-reaksjoner"(s.11). Du:et konstitueras alltså utifrån ett normativt medborgarskapsideal, där relationell symmetri anses vara viktig samtidigt som, vilket jag tidigare visat på, individen ges primat gentemot gruppen. Den sista fasen innebär att du:et nu nått in till sina "verktyg" det har för att klara av livets förändringar. Hur illustreras dessa utsagor i sidotexten? Nu är det inte längre Trygve själv som talar. Stämman i ingressen har återkommit och redogör för honom i tredje person. Han presenteras som en person som känner till sina starka och svaga sidor. Han framstår således som den "helhetliga" människa som det förespråkas för genom häftet. Slutfasen kan också förstås som illustration och konkretisering av kapitlets rubrik: "Jeg måtte bli menneske for å bli en god leder." Men denna utsaga är inte Trygves egna ord. Utsagan förekommer inte på något ställe i Trygves egen berättelse och är därför ett påståande utan förankring i den. Rent konkret hur Trygve blivit en bra chef får man inget veta; gissningsvis är det på grund av att han känner till sina starka och svaga sidor.

Orden "evig process", "sista fas" och utsagorna: "Når prosess først er i gang, vil den fortsette. Du har lært å leve her og nå. Og nådd inn til de verktøyene du har for å takle livets forandringer" har eskatologiska biklanger så till vida att de kan frammana bilden av människan som förutbestämd. Det eskatologiska temat är exempelvis förekommande inom kristendomens retorik (Nielsen, 2009). Den "sista fas" i processen mot självhjälp kopplas samman med en "evig process". Den specifika fasindelningen upphör vid fas sex. Och en evig process tar vid. Fas sex utgör slutmålet. Deltagare som tagit sig fram till den sjätte fasen lever "här- och nu" och använder de verktyg de har för att tackla livets förändringar; de har blivit "människor", i alla fall om man får tro rubriken till kapitlet. Sett från det perspektivet

smyger det sig onekligen in en biklang av eskatologi i NSF:s budskap om självhjälp. Till denna förutbestämbarhet bidrar bland annat de tidigare nämnda profetsialiknande utsagorna under fas tre.

8.4.7 Övergripande analys av de sex fasernas argumentationsform

Denna eskatologiska biklang underbyggs av att argumentationstekniken i huvudsak vilar på successionsargumentation dels genom etappvis uppdelning och dels genom medel-mål argumentation. Argumentation genom uppdelning synliggörs lättare om man översätter de olika faserna till Perelmans schema för den etappvisa processen: läsaren av texten leds av berättarstämman och Trygves illustrerande berättelse från A (fas 1) till B (fas 2) så till C (fas 3) och så vidare fram mot argumentationens huvudtes F (fas 6): den självhjälppta individen, skapad utifrån NSF:s världsbild och överordnade hälsopolitiska målsättningar. Medel-mål argumentation blir fasindelningen när olika intentionselement tillförs faserna. Här tjänar även det jag kallar för associationsförbindelseord som förstärkare av intentionselementen. Successionsordningen kan schematiskt presenteras på följande sätt:

(A) ACCEPT OCH MOTIVATION ”*fick lust att pröva*” => (B) FRÅN PASSIV MOTTAGARE TILL AKTIV DELTAGARE ”*skumt och obehagligt*” => (C) BLI BEKANT MED ”*bakomliggande orsaker*” => (D) BEARBETA ”*tog mig själv på allvar*” => (E) INTEGRERA ”*mer kreativ*” => (F) SIST A FASEN ”*evig process*”.

Effekten av de olika intentionselementens inbördes hierarkiska rangordning är att bilden av en linjär process mot ett positivt slutmål skapas. Denna linjära process kan testas genom att man försöker omplacera de olika fasernas inbördes ordning. Målet (F) låter sig inte hierarkiskt placera på något annat ställe i fasutvecklingen än som slutfas: inte i början, inte mitten eller näst sist. Om F förslagsvis placeras i början skulle inte självhjälpsgrupper vara nödvändiga, om F placeras i mitten eller näst sist skulle fasindelningen behövas kortas ned eller göras om. Liknande placeringsproblem har fas E. Den kan inte placeras i början av processen, då ”mer kreativ” skulle efterföljas av ”skumt och obehagligt” och försvaga processens positiva utvecklingsförlopp. Denna bild av successionsordning förstärks också av att berättarstämman skapar sammanbindande övergångar mellan faserna via utsagor som

”[d]u begynner å forstå at selvhjelp ikke handler om å motta råd”, ”[i] perioder blir livet vanskeligare enn før”, ”[d]u har skjønt at du ikke skal dvele over fortiden”, ”[d]u er i ferd med å forstå hva som bor i deg”. Uppdelningen av selvhjælpsprocessen i sex faser möjliggör att argumentera för att en kvantitativ skillnad i natur motsvaras av en kvalitativ skillnad i natur. Kumulativt leder faserna A till F till en kvalitativ förändring av människan, lyder argumentationen. Hennes väsen är via selvhjælpsprocessens faser och guidning kvalitativt förändrat vid slutfasen. Hon är inte längre den hon var i början av processen. Hon har nått in till sina ”verktyg” och blivit selvhjälpt.

9.0 AVSLUTNING

9.1 Sammanfattning av resultaten

I denna uppsats har jag argumenterat för hur NSF:s praktik kan förstås och analyseras som empowermentdiskurs och medborgarskapsteknologi. Ur den teoretiska synvinkeln har jag försökt belysa vilka samhällsmässiga premisser och vilka argumentationstekniker självhjälpsretoriken i NSF:s häfte *Selvhjelp – en innføring* (2009) grundar sig på och hur det kan uppfattas som konstituerande makt. Jag avslutar min uppsats med att kort presentera och dryfta de enligt min mening viktigaste resultaten av min studie och de slutsatser jag dragit av dem.

Min analys visar hur NSF:s praktik och text är sammanvävd med statliga och politiska hälsomålsättningar och hur stiftelsen verkar i samarbete med stat och kommun för att implementera självhjälpsstänkandet hos befolkningen. Målsättningen från staten om ansvarstagande, autonoma, självständiga och självhjälpta medborgare har i modern tid existerat sedan tidigt 80-tal och har lika mycket varit en del av bekymringen för välfärdstatens ökade utgifter som hänsyn till befolkningens livskvalitet.

I NSF:s text konstitueras människan som resurs. Ordet fungerar som plusord och sammankopplas med termer som inneboende, medfödd, aktivitet, återerövring, mobilisering, inneboende kunskap och verktygslåda och livskraft. Argumentationen för människan som resurs kan i texten vara kvasilogisk eller ske med hjälp av troper och metaforer. Utsagan ”erfarenhetsbaserad kunskap” visar sig kunna fungera som ett identitetsskapande och förenande begrepp. Förenande begrepp är ett viktigt element i medborgarskapsteknologier och empowermentstrategier. Argumentationen i texten för erfarenhetsbaserad kunskap bygger på uppdelning av en helhet i delar, där delen (individen) hierarkiskt placeras över helheten (gruppen). Denna sorts argumentation visar på en av diskursens individkonstituerande strategier. I min analys framhåller jag hur argumentationen om självhjälpsens fyra B:n i NSF:s häfte har klara likheter med den typiska strategi som används i medborgarskapsteknologier för att konstituera en viss sorts subjektivitet.

Människan ansvariggörs i texten via koexistensargumentation och analogi till husägande. Det gör det möjligt att associera henne med principer för privat ägande och det juridiska ansvar som gäller inom detta område. Ett annat viktigt resultat av min analys är att den visar hur NSF fungerar som känslo- och bekännelsediskurs. I diskursen existerar en "romantikens anda". Kvalitativa värden framhävs och en helhetlig människa, där det inre ska harmoniera med det yttre verkar vara idealet. Känsloordet smärta spelar en viktig funktion i texten och i diskursen. Det fungerar som styrbegrepp, då smärta sammankopplas med passivitet och ges normativt meningsinnehåll. Det sker exempelvis via retoriska tekniker som exempel, modell, troper eller dissociation av jag-begreppet, där de olika jag-delarna ges olika normativt värde. En speciell form för konstituerande makt framträder i texten, nämligen pastoralmakt. Den är intimt förknippad med bekännelseakten och ingår som individkonstituerande teknologi inom dagens psykoterapier och pedagogier. Människans självmedvetande konstitueras som monterbart i NSF:s text. Med hjälp av retoriska troper som "plocka isär" och "bygga upp" konstitueras människans psykologi som förändringsbar och fokuset för förändring kan läggas på individens subjektivitet. Denna strategi – att fokusera på och förändra subjektiviteten framför sociala förhållanden – är typisk för medborgarskapsteknologier i moderna liberala stater.

För att ytterligare kunna analysera textens konstituerande makt använder jag mig av begreppet "will to empower". Det tillvägagångssätt jag tagit i anspråk för att kunna synliggöra denna slags makt på har varit att analysera från vilka hierarkiska positioner berättarstämman uttalar sig om människan eller till läsaren. Jag har analyserat berättarstämman från följande positioner: undervisare och språkrör för traditionella värden, expert, paternalistisk och ars prædicandi. Det jag funnit genom att analysera berättarstämman som undervisare och språkrör för traditionella värden är att häftet inte förmedlar några kontroversiella värden utan kan förstås som förmedlare och förstärkare av allmänt accepterade värden. Häftets retoriska makt ligger bland annat i den sociala legitimering det åtnjuter i form av stöd och uppbackning från statliga institutioner, en legitimering som skänker det moralisk trovärdighet. Häftet undervisar om självhjälp och hyllar självhjälpsfenomenet, varför det kan placeras inom den demonstrativa tal- och skrivgenren.

Den röst som talar i texten kan av och till uppfattas som docerande och allvetande om människan. Den vet hur människor är och hur de fungerar, vad de inte förstår och vad de är kapabla till och vilka kausala samband som styr dem. Berättarstämman uttalar sig då från en expertposition. Den retoriska argumentationen bygger här på sammankoppling genom succession, alltså orsak-verkan argumentation, och appellargument som "appeal to bandwagon" och "appeal to hope". Genom att hävda enkla kausalitetssamband kan läsaren styras mot att delta i självhjälsgrupper. Från expertpositionen presenteras även kategorierna brukare, hjälpare och offer. Genom att analysera hur utsagor sammankopplade till dessa kategorier antingen framstår som negativa eller positiva har jag kunnat placera utsagorna i antimodellpositioner eller modellpositioner. Det synliggör hur texten önskar leda läsaren mot modellpositionerna som representerar aktivitet, symmetrisk relation och ansvarstagande bort från antimodellpositionerna som representerar passivitet, asymmetrisk relation och ansvarsundvikande. Berättarstämman kan också tala från en paternalistisk position. Det sker när den beskriver människors beteende som lekbeteende och den talar som tillrättavisande förälder om människor. Denna retoriska argumentation bygger på argumentation via metonymi och beteendehierarki.

Allra sist i uppsatsen analyserar jag berättarstämman som *ars prædicandi*. Retoriskt delas texten upp i två delar. En del som vänder sig direkt till läsaren och en som illustrerar och konkretiserar det berättarstämman redogör för. I texten redogörs det för självhjälsprocessens sex faser. Jag analyserar fasindelningen fas för fas. Det analysen visar är hur faserna sammankopplas som närmast lagbundet och regelmässigt följande på varandra; berättarstämman fastslår vad som kommer att hända och kan således påminna om profetia- och horoskopförkunnelse. Intressant i argumentationen om självhjälsprocessens faser blir slutfasen som framställs som ett slutmål och gör argumentationen eskatologiskt färgad, då människan framställs som förutbestämd för självhjälp bara hon guidas på rätt sätt. Självhjälsprocessens sex faser analyserar jag som successionsargumentation dels genom etappvis uppdelning och dels genom medel-mål argumentation - argumentationstekniker som bidrar till att stärka intrycket av lagbundenhet och eskatologi.

9.2 Avslutande reflektioner

Min studie av NSF:s praktik gäller empiriskt introduktionshäftet. Därför begränsas premisserna för mina slutsatser om vad jag tycker om den till hur utsagorna i häftet berör mig. NSF:s självhjälpspraktik förefaller mig starkt individfokuserad. Trots att NSF:s självhjälpspraktik förutsätter att människor kommer samman och interagerar socialt med varandra som grupp så framhålls individen med enför. Många av häftets utsagor förefaller mig lite trovärdiga som existensen av ett yttre och ett inre jag som vill olika saker, påståenden om enkla kausalsamband, smärta som budbärare, likhet mellan ansvar och husägande, självhjälpsprocessens sex faser, monterbart självmedvetande med mera. Stiftelsen önskar styra och forma människor – utifrån hälsopolitiska målsättningar – och gör det delvis med retoriskt ”trixande”, vilket min studie av introduktionshäftet visar. En kritisk granskning av praktiker av NSF:s slag tycker jag är viktig och hemmahörande i en öppen demokrati. Stiftelsen NSF mottar skattemedel till sin verksamhet och verkar offentligt, varför en kritisk granskning inte ska vara problematisk. Under studiens gång har min hållning till denna typ av medborgarskapsteknologier mer harmonierat med Barbara Cruikshanks, nämligen att de är demokratiskt problematiska. Initiativet till empowerment av medborgarna kommer inte först och främst från medborgarna själva utan från politiskt håll och ”expertpraktiker” som NSF hjälper till att implementera dessa politiska målsättningarna.

En annan påverkan på mig som mitt arbete med uppsatsen har åstadkommit är att jag i mitt dagliga arbete inom akutpsykiatrien blivit mer medveten om min egen hierarkiska position och den konstituerande makt min facknomenklatura utgör. En värdefull insikt för mig och en viktig kunskap att inneha för att mitt möte med patienterna på akutavdelningen så gott det går ska präglas av dialog och symmetrisk relation.

TRYCKA KÄLLOR

Godager, E. V. & Talseth, S. (1996): Det nytter – vi vet at det nytter. Erfaringer fra Angstringen – Oslos selvhjelpsarbeid. Sammendrag av rapporter utarbeidet av Eli Vogt Godager og Solbjørg Talseth.

Nasjonal plan for selvhjelp, Sosial og helsedirektoratet, beställningsnummer IS-1212, 2004

Selvhjelp en – innføring. Utgitt av norsk selvhjelpsforum med støtte fra Sosial- og Helsedepartementet, første gang i 2001. Re-design og oppdatering i 2009.

Selvhjelp på norsk (1995): Rapport fra selvhjelpseminaret 12.-13. februar 1995. Høgskolen i Oslo, ø.k.s.-rapport nr. 95:6.

Sosial- og helsedirektoratet (2006): Brukermedvirkning – psykisk helsefeltet. Mål, anbefalinger og tiltak i Opptrappingsplan for psykisk helse. Bestillingsnummer IS-1315.

Talseth, S. (1996): Angstringen – Oslo Spredningsprosjekt. Sluttrapport til Helse- og sosialdepartementet.

INTERNETKÄLLOR

Angstringens historie – Fra behandling til handling: URL:
<http://www.angstringen.no/les-mer/om-angstringen/angstringens-historie> [Läsdatum 11.03.2010]

Helse- og Omsorgsdepartementet. NOU 1998: 18. Det er bruk for alle: URL:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/1998/nou-1998-18.html?id=141324>
 [Läsdatum 11.03.2010].

Helse- og Omsorgsdepartementet. Opptrappingsplanen for psykisk helse 1999-2008:
URL: http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/tema/psykisk_helse/opptrappingsplanen-for-psykisk-helse-199.html?id=274864 [Läsdatum 11.03.2010].

Helse- og omsorgsdepartementet. St. meld. nr 25 (2005-2006): URL:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/regpubl/stmeld/20052006/stmeld-nr-25-2005-2006-/1.html?id=200880> [Läsdatum 11.03.2010].

Helse- og Omsorgsdepartementet. St.prp.nr. 63 (1997-1998): URL:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/regpubl/stprp/19971998/stprp-nr-63-1997-98-/1.html?id=201916> [Läsdatum 11.03.2010].

Nationalencyklopedin: URL: <http://www.ne.se/postmodernism> [Läsdatum 11.03.2010].

Norskselvhjelpsforum.no: URL: <http://www.norskselvhjelpsforum.no/> [Läsdatum 11.03.2010].

Sosial- og helsedepartementet. St.meld. nr. 16 (1993-94) "Lat ikkje graset gro att mellom grannar". Om videreføring av arbeidet med frivillighetssentraler: URL:
<http://www.google.com/search?client=firefox-a&rls=org.mozilla%3A%3Aofficial&channel=s&hl=sv&source=hp&q=Sosial-+og+helsedepart>
[Läsdatum 11.03.2010].

Årsmelding NSF (2008): URL:
http://www.norskselvhjelpsforum.no/Om_oss/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=433; t=722 [Läsdatum 10.03.2010].

LITTERATURLISTA

Andersson, J. & Furberg, M. (1996): Språk och påverkan. Karlshamn: Thales.

Askheim, O.P. & Starrin, B. (red.) (2007): Empowerment – i teori og praksis. Dimograf: Gyldendal

Berggren, H. & Trägårdh, L. (2006): Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige. Falun: Norstedts.

Bergström, G. & Boréus, K. (2005): Textens mening och makt. Danmark: Studentlitteratur.

Beronius, M. (1991): Genealogi och Sociologi. Nietzsche, Foucault och den sociala analysen. Stockholm: Symposion.

Corbett E.P.J. & Connors, R.J. (1999): Classical Rhetoric for the Modern Student. Fourth Edition. New York: Oxford University Press.

Cruikshank, B. (1999): The will to empower. Democratic citizens and other subjects. United States of America: Cornell University Press.

Dean, M. (2006): Governmentality – Power and Rule in Modern Society: Great Britain: Sage Publications Ltd.

Eide, T. (2004): Retorisk leksikon. Valdres: Spartacus.

Ekeland, T-J. & Heggen, K. (2007): Meistring og myndiggjering – reform eller retorikk? Dimograf: Gyldendal.

Eneroth, E. (1994): Hur mäter man vackert? Grundbok i kvalitativ metod. Göteborg: Natur och kultur.

- Eriksen, T. H. & Vetlesen, A. J. (red.) (2007): Frihet. Otta: Universitetsforlaget.
- Finbråten, H.S. & Pettersen, S. (2009): "Kunnskap er egenmakt" I: Sykepleien 12.mars 2009, 97. årgang, s. 60-63.
- Fischer, J.M. & Ravizza, M. (ed.) (1993): Perspectives on Moral Responsibility. USA: Cornell University Press.
- Foss, S. K. & Foss K. A. et al (2002): Contemporary Perspectives on Rhetoric. Third Edition. USA: Waveland Press, Inc.
- Foucault, M. (1980): Sexualitetens historia – 1. viljan att veta. Södertälje: Gidlunds.
- Foucault, M. (1988): "Technologies of the Self": I Martin, L.H. et al (red.) "Technologies of the self – A seminar with michel Foucault. Amherst: The University of Massachusetts Press.
- Foucault, M (2002): Vetandets arkeologi. Smedjebacken: Arkiv förlag.
- Garrett, B. (2006): What is this thing called metaphysics? Great Britain: Routledge.
- Gula R. J. (2002): Nonsense – A Handbook of Logical Fallacies. USA: Axios Press.
- Harvey, D. (2005): A Brief Histotry of Neoliberalism. Great Britain: Oxford University Press.
- Hjemdal O. K. , Nilsen S. et al (1998): Selvhjelp – Kunsten å løfte seg etter håret. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Jarratt, S. (1998): Rereading the Sophists. Classical Rhetoric Refigured. USA: Southern Illinois University Press.

Johannesson, K. (2005): Svensk retorik – Från medeltiden till våra dagar. Falun: Norstedts.

Jones, K. (2009): "Analytic versus Continental Philosophy" I: Philosophy Now, Issue 74, July/August 2009, s. 8-11.

Jørgensen, C. & Onsberg, M. (2008): Praktisk argumentation. Skive: Retorikforlaget.

Katz, A. & Bender, E. (1976): "Self-help groups in western society." I: The Journal of Applied Behavioral Science, band 12, s. 265-282.

Kuhnle, S. & Solheim, L. (1991): Velferdsstaten – vekst og omstilling. Kolbotn: Tano.

Lakotta, B. (2007): "Neuronen sind nicht böse" I: Der Spiegel 31/2007.

Lorentzen, H. (1994): Frivillighetens integrasjon. Oslo: Det Blå Bibliotek.

Morris, R.J. (1981): "Samuel Smiles and the Genesis of Self-Help: the retreat to a Petit Bourgeois Utopia." I: The Historical Journal, Vol. 24, No. 1, s. 89-109. Cambridge University Press.

Patterson, D. (ed.) (2005): A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory. UK: Blackwell Publishing.

Perelman, C. (1979) The new rhetoric and the humanities. Synthese Library:vol. 140.

Perelman, C. (2005): Retorikkens rige. Gylling: Hans Reitzels Forlag.

Perelman C. & Olbrechts-Tyteca, L. (2006): The New Rhetoric – A Treatise on Argumentation. USA: University of Notre Dame Press.

Phillips, L. & Jørgensen, M. W. (2000): Diskursanalys som teori och metod. Danmark: Studentlitteratur.

Richards, J. (1982): "Spreading the Gospel of Self-Help: G.A. Henty and Samuel Smiles." I: Journal of Popular Culture, 16, s. 52-65.

Rose, N. (1999): Governing the Soul. EC: Free Association Books.

Rosengren, M. (1998): Psychagogia – Konsten att leda själar. Om konflikten mellan retorik och filosofi hos Platon och Chaïm Perelman. Stockholm/Stehag: Symposion.

Rosengren, M. (2006): För en dödlig som ni vet är största faran säkerhet – Doxologiska essäer. Åstorp: Retorikförlaget.

Rosengren, M. (2008): Doxologi – En essä om kunskap. Åstorp: Retorikförlaget.

Røiseland, A. & Andrews, T. et al (red.) (1999): Lokalsamfunn og helse – Forebyggende arbeid i en brytningstid. Bergen-Sandviken: Fagbokforlaget.

Sandvin, J. (1996): Velferdsstatens Vendepunkt? En analyse av reformen for personer med utviklingshemming som uttrykk for brytninger i velferdsstaten. Avhandling dr.polit graden. Institutt for samfunnsvitenskap: Universitetet i Tromsø.

Schaanning, E. (2000): Fortiden i våre hender – Foucault som vitenshåndtør. Introduksjon. Teoretisk praksis. Bind 1. Det historisk-filosofiske fakultet: Universitetet i Oslo.

Seip, A-L. (1984): Sosialhjelpstaten blir til. Norsk sosialpolitikk 1740-1920. Oslo: Gyldendal.

Sejersted, S. (2005): Sosialdemokratiets tidsalder. Norge og Sverige i det 20. århundre. Oslo: Pax Forlag.

- Smiles, S. (2002): Self-help. Great Britain: Oxford University Press
- Sosa E. & Tooley, M. (ed.) (2007): Causation. Great Britain: Oxford University Press.
- Svenska Akademiens ordlist (2006). Norge: Norstedts Akademiska Förlag.
- Talseth, S. & Hoel, K. (2000): Selvhjelpsboken. Fredrikstad: FRISAM.
- Trägårdh, L. (2000): Empowerment och egenmakt. Stockholm: Timbro.
- Villadsen, K. (2007): ”Magt og selv-teknologi – Foucaults aktualitet for velfærdsforskningen.” I: Tidsskrift for Velfærdsforskning, Vol. 10, No. 3, s. 156-167.
- Walter, G. (2000): Bonniers synonymordbok. Norge: Bonniers.
- Weston, A. (2000): A Rulebook for Arguments. Third Edition. USA: Hackett Publishing Company.